

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

"וזאת שנית תעשו כסות דמעה את
מזבח ה' בכי ואנקו... ואמרתם על
מה? על כי ה' העיד בינך ובין אשת
נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא
חברתך ואשת ברידתך."

(מלאכי ב, יג-יד)

(א) מבוא

מאז הקמת המדינה עדים אנו להכרה הולכת וגוברת של המחוקק הישראלי במוסד "הידועה בציבור" כאשתו" (ולפעמים גם ב"ידוע בציבור כבעלה"), בעיקר לצורך הענקת זכויות והטבות סוציאליות וחומריות שונות. מספרם של חוקים אלה מגיע כיום לעשרים ושלושה. דומה, כי מבין החוקים, שחוקקה הכנסת מאז הקמתה, נימנים חוקי הידועה בציבור על אותה מערכת חוקים, המייחדת את המדינה, בהכירם במוסד — אשר כפי שהתפתח בפסיקה — אין לו אח ורע בשום שיטה משפטית אחרת.

נכון שהדעות בציבור ביחס למוסד זה חלוקות, כפי שהדבר משתקף בדיוני הכנסת ובפסקי דיניהם של שופטי בית המשפט. כשחלק רואה בו מוסד "ההורס חיי משפחה" (ח"כ מנחם פרוש), חלק אחר רואה בו "הכרח בל יגונה" (השופט לנדוי), ו"כמחויב המציאות בארצנו" (השופט ויתקון), ואילו חלק אחר מרחיק לכת ורואה בו "נכס מוסרי במדינה, לאחד הנכסים החשובים מאד" (ח"כ בר רב האי). ברם, מדבר אחד אין להעלים עין, חוקי הידועה בציבור היכו שורשים עמוקים במערכת החקיקה שלנו. ואם כי מצרפים אנו צערנו לצערם של רבים על ההכרה הנרחבת של המוסד בחוק במוסד זה, יש לאזכר כי חוקי הידועה בציבור נכנסו תחילה למערכת החקיקה בקול דממה דקה וכמעט ללא התנגדות ומחאה

* בשל אופי המשפטי של המאמר צירף אליו המחבר הערות מרובות, המפנות את הקורא לספרות משפטית ספציפית. ברם, הספר נועד לקהל הרחב, ולפיכך ראתה המערכת להביא רק הערות העשויות לשמש את הציבור. שאילו הוא מכווך. החומר במאמר מעודכן עד שנת 1973.

ד"ר מנשה שאהר דעת - מכללת הרצוג

אף לא בקרב נציגי המפלגות הדתיות, כשהסתייגות ברורה ממנו נשמעה לראשונה רק בשנת 1955, בעניין חוק הגנת הדייר, כש-
בניתיים כבר הופיעו עשרה חוקים, שהכירו במוסד זה.¹

(ב) חוקי "הידועה בציבור"

רוב חוקי הידועה בציבור עוסקים במתן זכויות והטבות שונות דווקא לאשה "הידועה בציבור כאשתו" ולא לאיש "הידוע בציבור כבעלה",² ורק מספר חוקים — כשליש מחוקי הידועה בציבור — מעניקים זכויות והטבות שונות באופן שווה לידועה ולידוע בציבור. לפיכך נכנה במאמרנו זה את החוקים האלה, בין שעוסקים רק באשה "הידועה בציבור כאשתו" ובין שדנים באופן שווה בשני המינים — "חוקי הידועה בציבור".

כאמור, מגיע מספרם של חוקי הידועה בציבור לעשרים ושלושה. ננסה למיין אותם תחילה מבחינת הנוסח, בו בחר המחוקק להשתמש, ואחר כך מבחינת תוכנם. מבחינת הנוסח ניתן, לדעתנו, למיין את חוקי הידועה בציבור לשלושה סוגים:

- (א) חוקים הקוראים "לילד בשמו", כלומר משתמשים בביטוי "הידועה בציבור כאשתו", או בביטוי דומה אחר, כגון "הידוע בציבור כבן-זוג", תוך הגדרת המונחים "אשתו", "בעלה", "אשה", "בן-זוג" ועוד, או תוך דיון בזכויות השונות בהן דן אותו חוק.
- (ב) חוקים שאינם משתמשים בביטוי "הידועה בציבור כאשתו" או בביטוי דומה אחר, אלא מפנים לחיקוקים אחרים, המשתמשים בביטוי זה והמכירים במוסד של הידועה ו/או הידוע בציבור.
- (ג) חוקים המעדיפים לא לקרוא "לילד בשמו" ואף לא להפנות אליו באמצעות חיקוק אחר, אלא לתארו.

נבדוק כעת את רשימת החוקים לפי המיון דלעיל:

- (א) בסוג הראשון של חוקים, הקוראים "לילד בשמו", מוצאים אנחנו את שנים-עשר החוקים הבאים, כעשרה מהם משתמשים

1 ראה פרופ' מנחם אלון, חקיקה דתית, הוצאת הקיבוץ הדתי, תשכ"ח, ע' 121.
2 ואכן בדין מעיר השופט זילברג, כי בחוקים אלה התכוון המחוקק "בעיקר לאשה 'הידועה בציבור', שהיא, על פי רוב, קרבת היוזמה של הגבר" (ע"א 337/62, ריזנפלד נגד יעקובסון, פד"י, כרך י"ז, ע' 1012, 1022 — מול האות א').

אתר דעת - מחללת הרצון

החיס בן מוסד הידועה בציבור לבין מוסד המשפחה

בביטוי זה (או בביטוי דומה אחר) בסעיף ההגדרות, ושניים — במסגרת סעיפי החוק האחרים.

(1) חוק הנכים (תגמולים ושיקום), תשי"ט—1959 (נוסח משולב) מגדיר בסעיף 1 "בן משפחה" של נכה —

"(1) אשה, ובכלל זה אשה הגרה יחד עם הנכה והידועה **בציבור כאשתו**."

(2) חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), תשי"א—1950 מגדיר בסעיף 1 "בן משפחה" של חייל שנספה במערכה —

"(א) מי שהיתה אשתו של הנספה ביום מותו, ובכלל זה אשה שלפני מות הנספה גרה יחד עמו וביום מותו היתה **ידועה בציבור כאשתו** — כל עוד לא נישאה לאחר (להלן — אלמנה);"

(3) חוק הגנת הדייר (שכירות משנה, אירוח וחילופים), תשי"א—1950 מגדיר בסעיף 1 "בן משפחה" של דייר כדל— קמן:

"כל אחד מבני־משפחה אלה של הדייר או של כן־זוגו; בן זבת ובן־זוגם, נכד ונכדה, אב ואם, אח ואחות וילדיהם, דוד ודודה, סב וסבה, וכולל בן זוגו של הדייר. כבן־זוגו של אדם רואים את האשה הגרה אתו, או את הגבר הגר אתה, **והם ידועים בציבור כאשתו או כבעלה**."

(4) חוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב), תשכ"ח—1968 מגדיר בסעיף 1, שהוא סעיף ההגדרות —

"אשתו" — לרבות **הידועה בציבור כאשתו** והיא גרה עמו".
(5) חוק נכי המלחמה בנאצים, תשי"ד—1954 מגדיר בסעיף 1 "בן משפחה" של נכה —

"(1) אשה, ובכלל זה אשה הגרה יחד עם הנכה והיא **ידועה בציבור כאשתו**;"

(6) חוק שירות הקבע בצבא הגנה לישראל (גימלאות), תשי"ד—1954 קובע בסעיף 4, במסגרת הגדרת "שאיירים", כדלקמן:

4. "אלה הם שאיריו של נפטר, לעניין חוק זה —
(1) מי שהיתה אשתו בשעת מותו, לרבות מי שהיתה **ידועה בציבור כאשתו** וגרה עמו אותה שעה (להלן — אלמנה);

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

(2) מי שהיה בעלה בשעת מותה, לרבות מי שהיה **ידוע בציבור כבעלה** וגר עמה אותה שעה (להלן — אלמן);

(7) חוק שירות המדינה (גימלאות), תש"ל—1970 (נוסח משולב) קובע, בסעיף 4, במסגרת הגדרת "שאיירים", כדלקמן: (1) "מי שהיתה אשתו בשעת מותו, לרבות מי שהיתה **ידועה בציבור כאשתו** וגרה עמו אותה שעה (להלן — אלמנה);

(2) מי שהיה בעלה בשעת מותה, לרבות מי שהיה **ידוע בציבור כבעלה** וגר עמה אותה שעה (להלן — אלמן); (8) חוק הגנת הדייר, תשט"ו—1955 מגדיר בסעיף 1 — "בן זוג" — לרבות **הידוע בציבור כבן-זוג**."

(9) חוק השמות, תשט"ז—1956 מזכיר את "הידועה בציבור כאשתו". לעניין סעיף 3 לחוק, הדן בשם משפחה של ילד, ולעניין סעיף 4 לחוק, הדן בשם פרטי של ילד, כדלקמן: "3. ילד מקבל מלידה את שם משפחת הוריו. היו להורים שמות משפחה שונים, מקבל הילד את שם משפחת אביו, זולת אם הסכימו שיקבל את שם משפחת האם; אולם ילד שנולד כשאמו אינה נשואה לאביו, מקבל מלידה את שם משפחת אמו, זולת אם רצתה האם שיקבל שם משפחת האב והאב הסכים לכך, או שהאם היתה **ידועה בציבור כאשתו**."

4. שם פרטי ניתן לילד על ידי הוריו סמוך לאחר לידתו. באין הסכמה בין ההורים, רשאי כל אחד מהם ליתן לילד שם פרטי; אולם ילד שנולד כשאמו אינה נשואה לאביו ואף אינה **ידועה בציבור כאשתו**, ניתן לו שם פרטי על ידי אמו בלבד."

(10) חוק הגימלאות לנפגעי-ספר, תשי"ז—1956 מגדיר בסעיף 1 —

"אשתו" — לרבות **הידועה בציבור כאשתו** והיא גרה עמו". (11) חוק הרשויות המקומיות (גימלאות לראש רשות וסגן-יו, תשי"ט—1959 קובע בסעיף 12, במסגרת הגדרת "שאיירים", כדלקמן:

"12. אלה הם שאיריו של נפטר, לעניין חוק זה — (1) מי שהיתה אשתו בשעת מותו, לרבות מי שהיתה

אתר דעת - חללית הראש

היהוה בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

ידועה בציבור כאשתו וגרה עמו אותה שעה, וכל עוד

לא נישאה (להלן — אלמנה); "

(12) חוק מס עזבונו, תש"ט—1949, כפי שתוקן בשנת

תשכ"ד, קובע בסעיף ג' (א) —

"ואלה הניכויים האישיים לעניין קביעת יתרת העזבונו:

(1) 25,000 לירות —

(א) בשל בן־זוגו, לרבות בן־זוג שנתגרש;

(ב) בשל אדם שהיה **ידוע בציבור** כבן־זוגו של הנפטר

וגר עמו בשעת פטירתו, ואף לאחד מהם לא היה אותה

שעה בן זוג אחר; ניכוי זה יותר פעם אחת בלבד."

(ב) הסוג השני של חוקים, לפי המיון שלנו דלעיל, מתייחס

לחוקים אשר אינם משתמשים בשם המפורש של "הידועה בציבור

כאשתו", אלא מפנים לחיקוקים אחרים, המכירים במוסד זה,

ובדרך זו הם מאמצים אותו. הכוונה היא לתשעת החוקים הב-

אים:

(13) חוק ההתגוננות האזרחית, תשי"א—1951, כפי שתוקן

בשנת תשכ"ד, מפנה בסעיף 8 (ז) שלו לחוק הנכים (תגמולים

ושיקום), תשי"ט—1959 (נוסח משולב) ולחוק משפחות

חיילים שנשפו במערכה (תגמולים ושיקום), תשי"י—1950.

(14) חוק המשטרה (נכים ונספים), תשט"ו—1955 מפנה

בסעיף 2 שלו לחוק הנכים ובסעיף 3 שלו — לחוק משפחות

חיילים.

(15) חוק שירותי הכבאות, תשי"ט—1959 מפנה בסעיף 26

(הדן בגימלאות מחמת פגיעה לכבאי מתנדב) ובסעיף 27

(הדן בפיצויים מחמת פגיעה לשאינם כבאים מקצועיים או

כבאים מתנדבים) — לחוק הביטוח הלאומי.

(16) חוק שירות בתי הסוהר (נכים ונספים), תש"ך—1960,

המפנה בסעיף 2 שלו לחוק הנכים, ובסעיף 3 — לחוק משפ-

חות חיילים.

(17) חוק הרשויות המקומיות (הסדרת השמירה), תש-

כ"א—1961 מפנה לחוק הגימלאות לנפגעי ספר, תשי"ז—

1956, כשהחוק האחרון מפנה בסעיף 6 (ב) שלו להגדרת

"שאינים" שבחוק הביטוח הלאומי.

(18) חוק פיצויי פיטורים, תשכ"ג—1963 מפנה בסעיף

5 (א) שלו, הדן בעובד שנפטר — לחוק הביטוח הלאומי;

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

וסעיף 6 שלו, הדן בעובד שהתפטר לרגל מצב בריאותו או בריאות בן משפחתו, מפנה לעניין הגדרת "בן משפחה" לבן משפחה שנקבע בתקנות.

ואמנם, בתקנה 11 לתקנות פיצויי פיטורים (חישוב הפיצויים וההתפטרות שרואים אותה כפיטורים), תשכ"ד—1964 נאמר —

"(1) בן זוגו של העובד לרבות הידועה בציבור כבן זוגו;" (19) חוק הרשויות המקומיות (פטור חיילים נפגעי מלחמה ושוטרים מארנונה), תשי"ג—1953; כפי שתוקן בשנת תשכ"ד, מפנה בסעיף 3 לחוק משפחות חיילים שניספו במערכה (תגמולים ושיקום), תשי"ה—1950.

(20) חוק התגמולים לנפגעים בהצלת נפש, תשכ"ה—1965 מפנה בסעיף 2 שלו לחוק הביטוח הלאומי.

(21) חוק תגמול לחייל הנפגע בהצלת חיי הזולת, תשכ"ה—1965 מפנה בסעיף 2 שלו לחוק הנכים ולחוק משפחות חיילים.

(22) חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, תשל"ל—1970 מגדיר בסעיף 1 "בן משפחה" של נפגע תוך הפניה לחוק הנכים (במקרה שהנפגע בחיים) ולחוק משפחות חיילים שניספו במערכה (במקרה שהנפגע מת עקב הפגיעה).

(ג) הסוג השלישי של חוקים, לפי המיון שלנו דלעיל, מתייחס לחוקים אשר אינם משתמשים בשם המפורש של "הידועה בציבור כאשתו" ואף אינם מפנים אליו באמצעות חיקוקים אחרים, אלא מאמצים את המוסד של הידועה והידוע בציבור תוך תיאורו. על סוג זה של חוקים נמנה (לעת עתה) חוק אחד בלבד — חוק הירושה, תשכ"ה—1965, המעניק זכויות לידועה ולידוע בציבור בשני עניינים — זכות לירושה ומזונות מן העיזבון. סעיף 55 לחוק, הדן בזכות לירושה, קובע:

"איש ואשה החיים חיי משפחה במשק בית משותף אך אינם נשואים זה לזה, ומת אחד מהם ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר, רואים את הנשאר בחיים כאילו המוריש ציווה לו מה שהנשאר בחיים היה מקבל בירושה על פי דין אילו היו נשואים זה לזה, והוא כשאין הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, בצוואה שהשאיר המוריש."

אתר דעת - חללית הרצון אדם בין מוסד הידועה לבין מוסד המשפחה

וסעיף 57(ג), הדן במזונות מן העזבון, חוזר מילולית על הסעיף הקודם, בקובעו:

"איש ואשה החיים חיי משפחה במשק בית משותף אך אינם נשואים זה לזה, ומת אחד מהם ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר, זכאי הנשאר בחיים למזונות מן העזבון כאילו היו נשואים זה לזה".

מיון החוקים מבחינת התוכן

מבחינת תוכן החוקים הרי רובם המכריע של חוקי הידועה בציבור דנים בזכויות ובהטבות סוציאליות וחומריות שונות, כגון: גימלאות,³ שיקום, הגנת הדייר ועוד.⁴ ורק שני חוקים – חוק השמות, תשט"ז–1956 וחוק הירושה, תשכ"ה–1965 – חורגים מן המסגרת של חוקים סוציאליים, כשלאשון יש – כלשונו של פרופסור אלון – "אופי של מעין מעמד אישי".⁵ והשני – יש לראותו חוק מחוקי המעמד האישי.

(1) בהתייחסו לחוק השמות, תשט"ז–1956 מציין השופט לנדוי, כי הצורך בהסדר סטאטוטורי בנושא של השמות הוא "ששם המשפחה של אדם משמש לא רק לזיהויו האישי כלפי כולי עלמא, אלא לפי המקובל בחברה הוא גם סימן היכר בעיני כל ליחוס הילדים אל הוריהם ולמעמד האשה הנשואה בתור שכזאת". ומכאן הוא מעיר:

"אינני יודע אם משום כך אפשר להגדיר את חוק השמות כאחד מחוקי המעמד האישי במדינה. אבל אין לי ספק שקיים קשר הדוק בין השניים".

3 יצוין כי בהצעת חוק הגימלאות לשרים, תשי"ז–1957 נכללו גם הידועה והידוע בציבור. ברם, הם "הוצאו" על ידי הכנסת, כשהובא החוק לקריאה שנייה ושלישית. לדעת פרופ' מנחם אלון, כנראה, ש"המשקל הציבורי של האנשים שלהם בא לדאוג חוק זה, חייב קצת יותר זהירות וטעם טוב" (חקיקה דתית, שם, בעמוד 122). יש להניח כי בשל אותו נימוק אין הידועה והידוע בציבור מופיעים בחוקי הגימלאות של חברי הכנסת, השופטים והדיונים.

4 מומנט זה מודגש רבות גם בפסיקה וגם בספרות. ראה פרופ' אלון, חקיקה דתית, שם, ע' 120. וראה גם מאמרו של פרופ' דניאל פרידמן בסוגיית "הידועה בציבור כאשתו", בכרך השני של ה-Israel Yearbook on Human Rights.

5 פרופ' אלון, חקיקה דתית, שם, בע' 120.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

הכלל על פי סעיף 3 לחוק השמות הוא — שילדים הנולדים, כשאמם אינה נשואה לאביהם, מקבלים את שם משפחת האם. לכלל זה ישנם שני יוצאים מן הכלל, אשר בהתמלא אחד מהם, מקבלים הילדים את שם משפחת האב:

(א) כאשר יש **הסכמה** בין ההורים, שהילד יקבל את שם משפחת האב.

(ב) כאשר אם הילדים **ידועה בציבור כאשתו** של אביהם. במקרה כזה אין צורך בהסכמת האב ודין הילדים הוא כדין ילדים שנולדו מהורים נשואים.

בדומה לסעיף 3 הנ"ל, המשווה לעניין **שם המשפחה**, את הילדים שנולדו לידועה בציבור כאשתו של אביהם, לילדים שנולדו מנישואים, משווה אף סעיף 4 לחוק, לעניין **השמות הפרטיים** של הילדים, את הילדים שנולדו לידועה בציבור כאשתו של אביהם, לילדים שנולדו מנישואים.

השיקול, שהינחה את המחוקק בהוראות הללו, הוא הרצון להגן על ילדים שהוריהם לא נישאו כדין. זהו אחד היסודות של השיקול העליון המנחה את המחוקק מאז ומתמיד — עקרון **טובת הילד**. ואמנם, בדונו בהוראות סעיפים 3 ו-4 הנ"ל לחוק השמות, מציין השופט חיים כהן כי —

"פה מצינו הכרה חקיקתית באשה לא נשואה הידועה בציבור כאשתו של אבי ילדיה, שלא לצורך סוציאלי או ממוני כלשהו, כי אם **לצורך טובת הילדים ושלומם**: גם פה אין המחוקק מתכוון להפוך את מעמד האשה מלא נשואה לנשואה (ע"א 384/61). לכל עניין שבדין או בדת; אלא **טובת הילדים** אשר נולדו ואשר גדלים בבית הורים שאינם נשואים זה לזה, היא המחייבת שמירה קפדנית על קשרי המשפחה הרגילים והמקובלים — ושם אחיד לכל בני המשפחה אינו אלא סימן ההיכר החיצוני לקשר זה. **טובת זו לילדים והדאגה לשלומם ולשלמות מסגרתם המשפחתית**, שקולה בעיני המחוקק כנגד כל 'תקנת ציבור' אפשרית שבחיי נישואין כשרים כדת" (ההדגשות כאן ובכל מקום אחר שלי — מ' ש').

השופט ח' כהן מציין כי ייחודו של חוק השמות משאר החוקים בסוגיה זו של "הידועה בציבור כאשתו" מתבטא בכך, שבכל החוקים האחרים "יש משום הגנה על זכויות אשה אף על פי שלא נישאה כדין ואינה נשואה, הרי יש בחוק זה משום הגנה על זכות ילד אף על פי שהוריו לא נישאו כדין".

אתר דעת - מכללת הרצוג

היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

(2) חוק הירושה, תשכ"ה—1965, למרות שאינו קורא "לילד בשמו", מכיר במוסד של הידועה והידוע בציבור לעניין זכויות ירושה (סעיף 55) ולעניין מזונות מן העזבון (סעיף 57ג). הוא מעניק זכויות ומזונות מן העזבון, "לאיש ולאשה החיים חיי משפחה במשק בית משותף, אך אינם נשואים זה לזה", כאילו היו נשואים זה לזה, ובלבד שבשעת מותו של אחד מהם, "אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר".

למרות הלשון השונה, בה בחר המחוקק להשתמש בחוק זה, שיש בה כדי להבדיל בינו לבין חוקים אחרים המשתמשים במושג המקובל של הידועה והידוע בציבור, קבע בית המשפט העליון, מפי השופט ברנזון, כי אין הבדל ממשי מבחינת המהות והתוכן ביניהם. שכן —

"הדיבור 'איש ואשה (לא נשואים) החיים חיי משפחה במשק בית משותף' אינו אלא הפשטה בלשון עדינה של אותו מצב עצמו הקרוי בפי העם הידועה או הידוע בציבור, כפי שפורש על ידי בית משפט זה בכמה מפסקי דינו, בשני הבדלים — אחד מפורש ואחד משתמע. ההבדל האחד, שפורש בסעיף 55, בא לשלול את התוצאה הנובעת מפסק דינו של בית משפט זה כי היחס של הידועים בציבור כבני זוג יכול לשרור בין איש לאשה גם כששניהם או אחד מהם נשואים באותו זמן. ההבדל השני, המשתמע מלשון הסעיף, הוא הופעתם והתנהגותם כלפי העולם החיצוני וכיצד הם נראים בעיניו. לפי לשון הסעיף, אין צורך בחיי משפחה אשר ירשימו או ישכנעו את חוג המכרים והידידים שהם חיים כבעל ואשה, ובלבד שלמעשה הם מתנהגים בינם לבין עצמם כבעל ואשה לכל דבר ונותנים מהונם או מאונם לקיום משק בית משותף".

יצוין, כי לסעיפים 55 ו-57ג) לחוק הירושה — הדנים בזכות לירושה ולמזונות מן העזבון של הידועה והידוע בציבור — לא היה זכר בהצעת חוק הירושה, אלא הם הוכנסו לראשונה על ידי ועדת חוקה חוק ומשפט. הניסוח "העדין", שהתקבל בכנסת, הוא תוצאה של פשרה בין הדעה שדרשה למחוק כליל את הסעיפים 55 ו-57ג) לחוק הירושה, ועל ידי כך לא להכיר, לעניין חוק זה, במוסד של הידועה והידוע בציבור, לבין הדעה שדרשה למחוק את הסייג שבשני הסעיפים הנ"ל — "ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר" — ועל ידי כך להעניק זכות ירושה ומזונות

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

מן העזבון לידועה ולידוע בציבור גם כשניהם (או אחד מהם) **היו נשואים לאחרים** (או לאחר) בזמן פטירת המנוח-המוריש. זאת ועוד, כנראה שבעקבות אותה פשרה: השתמש המחוקק בפקציה בכך, שלא הזכיר במפורש את **זכויות הירושה** של הידועה והידוע בציבור בפרק השני של חוק הירושה, הדן בירושה על פי דין, אלא מצא להזכירן בסעיף 55 לחוק, הנמצא בסוף הפרק השלישי, הדן בירושה על פי צוואה, כשכותרת הסעיף מדברת על **"מעין צוואה"**, ולשון הסעיף מצביעה בבירור על מגמה זו, בקובעה כי —

"רואים את הנשאר בחיים כאילו המוריש ציווה לו מה שהנשאר בחיים היה מקבל בירושה על פי דין אילו היו נשואים זה לזה, והוא כשאין הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, בצוואה שהשאיר המוריש".

ואכן עמד ח"כ הרב מנחם פרוש במהלך הקריאה השנייה של חוק הירושה על-כך, כי העובדה שלא כללו את הידועה בציבור בפרק של היורשים על פי דין, אלא נותנים לה ירושה במסגרת סעיף 55 לחוק, המוכתר בכותרת של **"מעין צוואה"**, יש בה משום **"הער-מה"**.

בהעניקו זכויות לירושה ולמזונות מן העזבון לידועה ולידוע בציבור בחוק הירושה, הרחיק המחוקק לכת מעבר לכל החוקים האחרים, אשר הכירו במוסד זה. שכן, בה בשעה שבחוקים אחרים — למעט חוק השמות — מדובר בזכויות סוציאליות-ממוניות שונות, הרי כאן מדובר בזכויות מהותיות יותר, זכויות שעד לכניסת חוק הירושה לתוקפו בשנת תשכ"ה, נכללו בגדר **"ענייני המעמד האישי"** וחלו עליהם הוראות הדין העברי. אכן, בצדק מעיר פרופסור אלון כי **"מבחינה מהותית עולות זכות הירושה וזכות המזונות מן העזבון על כל הזכויות שהוענקו לידועים בציבור בחוקים שלפני כן, באשר זכות ירושה ומזונות מן העזבון הן זכויות מובהקות הנובעות ממעמד אישי ומשפחתי"**.⁷ זכר זה מסביר גם את המאבק העז שהתנהל בעיקר על ידי נציגי המפלגות הדתיות במהלך הקריאה השנייה והשלישית לחוק

7 ראה Yadin, Reflections on a New Law of Succession, 1 Is. L. Rev. (1966) 132, 138-139.

8 ראה הערה 4.

9 "חקיקה דתית", ע' 128—129.

אתר דעת - חללית הרצון

היחס בין מוסד הידועה בציבור לבין מוסד המשפחה

הירושה, בדורשם למחוק את הסעיפים 55 ו-57(ג). בהסבירו את הדרישה הזאת, ציין ח"כ משה קלמר כי —

"עם הכנסת 'האשה הידועה בציבור' בצורה כלשהיא ולו גם על ידי פיקציה, בחוק הירושה, הרי יוצרים לה מעמד ופור-צים פירצה חמורה בשטח תחולתו של הדין האישי ודין התורה בראשו בענייני נישואין".

גם ח"כ אזניה, שדיבר בשם ועדת חוקה חוק ומשפט, בבואו לדחות את הסתייגותם של חברי הכנסת "החילוניים" — כמו בר-רב-האי, ניר, קושניר ועוד — מלשון הסעיפים הנ"ל, ציין שיש להבחין בין חוק הירושה לבין חוקים אחרים, הדנים בידועה ובידוע בצי-בור. שכן —

"אילו רצינו בחוק הירושה — ואני מדגיש לא בחוקים סוצי-אליים אלא בחוק הירושה — לתת זכות ירושה לאשה שאינה נשואה, כשיש על פניה אשה נשואה, היינו ממוטטים בחוק זה את המוסד של נישואין על פי חוק".

עם זאת, ראוי להדגיש, כי זכויות הידועה והידוע בציבור בחוק הירושה מוגבלות רק לעניין הירושה על פי דין (סעיף 55 לחוק) ומזונות מן העזבון (סעיף 57(ג) לחוק). לפיכך, בכל מקרה אחר, שהמחוקק משתמש בחוק זה בביטוי "בן-זוג" אין לכלול בו את הידועה והידוע בציבור. כך, למשל, דן סעיף 115 לחוק הירושה, בין השאר, בזכות המגורים של **בן הזוג** בדירת המגורים, שהמנוח היה גר בה והיתה בבעלותו או בשכירותו, בקובעו :

"115 (א) דירה שהמוריש היה ערב מותו בעלה וגר בה, רשאים **בן-זוגו**, ילדיו והוריו שהיו גרים בה אותה שעה עם המוריש, להוסיף ולגור בה כשוכרי הירושים שבחלקם נפלה הדירה ; דמי השכירות, תקופתה ותנאי איה ייקבעו בהסכם בין הנשאים בדירה לבין אותם הירושים, ובאין הסכם ביניהם — על ידי בית המשפט.

(ב)

(ג) דירה שהמוריש שכר וגר בה ערב מותו, זכות השכירות בה על פי חוזה שאינה מתבטלת במות המוריש ואינה זכות לפי חוקי הגנת הדייר, תימסר **לבן-זוגו**, לילדיו ולהוריו שהיו גרים באותה דירה עם המוריש ערב מותו".

בסעיף זה באה לידי ביטוי כוונתו של המחוקק להבטיח קורת גג

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

לקרובי המוריש (בן-זוג, ילדיו והוריו), אפילו הם עצמם אינם נימנים על היורשים, ובלבד "שגרו בדירה ערב מותו של המוריש, ושלולא הוראות סעיף זה, היו צפויים לסכנת פינוי מהדירה". הוא מסמיך את בית המשפט לחייב את היורשים להעניק זכויות שוכר לבן-זוג של המוריש, ילדיו והוריו אפילו הם אינם נימנים על היורשים (באשר המוריש ציווה את נכסיו לאחרים). ברם, בהבדל מן השכירות המוגנת לפי חוק הגנת הדייר, תשט"ו—1955, אין השכירות לפי סעיף 115 הנ"ל מוגנת, ועל כן תנאי השכירות (לרבות דמי השכירות) לפי סעיף זה אינם כקבוע בחוק הגנת הדייר, אלא בהתאם לקביעת בית המשפט.

המעניין הוא, שסעיף 115 לחוק הירושה, בהעניקו זכות שכירות לקרובי המוריש, משתמש בביטוי "בן-זוג"; ואין ספק, לעניות דעתנו, ביחוד לאור הוראות סעיפים 55 ו-57(ג) לחוק הירושה, כי אין לכלול בביטוי זה גם את הידועה בציבור כאשתו ואת הידוע בציבור כבעלה. הדבר יכול לעורר תמיהה מסויימת: מצד אחד מעניק המחוקק לידועה ולידוע בציבור זכויות ירושה ומזונות מן העובד, שהן זכויות מהותיות ביותר "הנובעות ממעמד אישי ומשפחתי", מצד שני, לא מוענקת להם **זכות שכירות** בדירת המגורים של המוריש, בה היו גרים ערב מותו, זכות שאינה נובעת "ממעמד אישי ומשפחתי", ואשר זכות דומה לה הוענקה להם עוד משנת 1955 בחוק הגנת הדייר (הפורש עליהם כנפי הגנת החוק), בהגדירו בסעיף 1 שלו "בן-זוג" — "לרבות הידוע בציבור כבן-זוג".

לפני שנסיים סעיף זה על חוקי הידועה בציבור, ראוי שנזכיר את סעיף 14 **להצעת חוק יחסי ממון בין בני-זוג, תשכ"ט—1969**, הודן באחריות המשותפת של בני הזוג לחובות שאחד מהם קיבל על עצמו לצורכי משק הבית המשותף. סעיף זה חל — כפי שנאמר בו מפורשות — גם על בני זוג הידועים בציבור. וזה לשונו:

"14 (א) חוב שהתחייב בו אחד מבני הזוג לסיפוק הצרכים הסבירים של משק הבית המשותף, אחראים לו שניהם יחד ולחוד.

(ב) הוראות סעיף זה יחולו על איש ואשה הידועים בציבור כבני זוג, אף אם אינם נשואים זה לזה".

10 כלשונו של פרופ' אלוך, ראה לעיל הערה 9.

אתר דעת - מכללת הרצוג החכם בן מוסד - הידועה בציבור לבין מוסד המשפחה

המיוחד בהוראה זו הוא בכך, שכמעט בכל חוקי הידועה בציבור, מדובר אך **בהענקת זכויות והטבות שונות** לידועה ולידוע בציבור, בעוד סעיף 14 להצעת החוק הנ"ל דן **בהטלת חובות** עליהם. כן, ראוייה לתשומת לב העובדה, שלמעט הוראת סעיף 14 הנ"ל, אין הידועה והידוע בציבור מוזכרים כלל בהוראות אחרות שבהצעת החוק. לפיכך, לעניות דעתנו, אין ספק, שאין לכלול בביטוי "בני-זוג", המופיע בהוראות השונות של הצעת החוק, את הידועים בציבור כבני-זוג.¹¹

(ג) הסיבות והמניעים להיווצרות המוסד של "הידועה בציבור כאשתו" ולהכרה בו

בני קבוצה זו ניתן לכלול לא רק בני זוג מעורבים, כגון יהודי אם נתבונן בפסיקה, נראה, כי סיבות שונות הביאו להיווצרותו ולקיומו של מוסד "הידועה בציבור כאשתו".

ניתן, לחלק סיבות אלו לשתי קבוצות עיקריות:

(1) חוסר אפשרותם של הצדדים להינשא בשל איסורים הקיימים בדין הדתי, שהוא הדין המחייב בישראל בנישואין ובגירושין. על ונוצריה קאתולית, אלא אף בני זוג **ששניהם יהודים**, כגון כהן וגרושה, ממזרת לישראל וישראלית לממזר, אשה שנישאה כדת משה וישראל בחוץ לארץ, אך נתגרשה רק בגירושין אזרחיים, אשה שבעלה חלה במחלת נפש, או שעקבותיו נעלמו, או שהוא מסרב לתת לה ללא הצדקה גט פיטורין ("סרבן גט") ועוד.

לפיכך בלית ברירה נאלצים בני זוג אלה לחיות "חיי משפחה במשק בית משותף" ללא קשר נישואין ביניהם.

(2) בני זוג, אשר יכולים להינשא, אך מעדיפים מטעמים שונים שלא להיכנס לברית הנישואין. טעמים אלה יכולים להיות **עקרוניים**, כגון: סלידה מן הטכס הדתי, שהוא בבחינת חוק-בל-יעבור לנישואי יהודים בישראל; רצונם לחיות חיי אהבה חופשית ללא כבלי נישואין תהא אשר תהא צורתם, ועוד; או מטעמי **כדאיות**

11 באשר למצב המשפטי כיום בסוגיית שיתוף נכסים בין בני הזוג, טרם ניתנה הכרעה מחייבת, אם חלות ההלכות, שנפסקו בסוגיה זו על ידי בית המשפט העליון, גם על "הידועה בציבור כאשתו". ראה דעתנו בסעיף הסיכום. לאחר מסירת המאמר לדפוס הופיע חוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973, המוחק את הוראת סעיף 14 הנ"ל להצעת חוק. החוק עצמו אינו מזכיר כלל את הידועה והידוע בציבור.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאור

והזכויות כדי לא להפסיד זכויות שונות, למשל אשה המעוניינת שלא לאבד פיצויים או גימלאות, שהיא מקבלת בהיותה **אלמנתו** של בעלה שנפטר, ואשר תפסיד אותם אם תינשא לאחר. כשדנו בתי המשפט באספקטים שונים של מוסד הידועה והידוע בציבור, ניסו להתחקות אחר **טעמיו** של המחוקק להכיר במוסד זה, בשורה ארוכה של חוקים.¹² ניתן להצביע, על שלוש השקפות עיקריות בסוגיה זו, שלכל אחת ואחת מהן סימוכין בדעתו של שופט זה או אחר:

(1) שיקולים של יושר והגינות

את מניעי המחוקק וטעמיו בחוקי הידועה בציבור, יש לחפש במושגי יושר והגינות אלמנטאריים — לשמור על זכויותיה של אשה, שמילאה את כל תפקידיה של אשה "נשואה למעשה", אף שלא היתה "נשואה כהלכה", תהייה אשר תהייה הסיבות, שהביאו אותה לחיות ללא נישואין. את המניע הזה מעלה בצורה ברורה וחד-משמעית השופט חיים כהן, בקובעו:

"אשה שנתנה לאיש פלוני את אונה ואת עונתה, את מעשי ידיה ואת אהבת לבה, שנשאה אותו בסבלו ועודדה אותו בצרתו — למה יגרע חלקה, לעניין אותן טובות-ההנאה הסוציאליות למיניהן, אך באשר אין בידה תעודת נישואין? המדינה שוקדת על מתן זכויות אלו לאלמנות, לא באשר נישאו לבעליהן כדת וכדין, אלא באשר שכלו את מפרנסיהן, אם בפועל ואם בכוח, ובאשר רכשו להן כלפי מפרנסיהן אלה, בעמל כפיהן ובמסירות נפשן, זכויות שהמדינה מכירה בהן ודואגת למימושן. לפי החוקים המקנים זכויות אלו, הרי אין הן תלויות לא בקיום דין פלוני ולא בקיום רישום פלמוני; הן מותנות בכך שאמנם חיה האשה עם אותו איש תקופה

12 לדעתו של מר אליעזר מלחי, מקור החקיקה של הידועה בציבור הוא "בטעות ובכניסה הדעת". מטרתו הראשונית של המחוקק בשימוש בביטוי "הידועה בציבור כאשתו" אינה אלא לשמש מכשיר עזר להפעלת החוראה העיקרית בחוק, המכניסה את האשה למסגרת בני המשפחה הנהנים מן החוק. "זוהי הנחה חוקית המשחררת את האשה מן הצורך בראיות כבדות למעמדה, כגון הצגת תעודת נישואין". ראה מאמרו "קאוזי אשה", הפרקליט, כרך י"ג, ע' 234, 242.

אתר דעת - מכללת ברעג היאם בין מוסד הידועה בציבור לבין מוסד המשפחה

ממושכת, ולהוכחת חיים משותפים אלה דיה בידיעת הציבור שהם כאילו בעל ואשה".¹³

(2) עזרה לאותם זוגות, שמטעמים עקרוניים לא ערכו טכס נישואין

מניע אחר, שהובא בפסיקה, לחקיקת חוקי הידועה בציבור הוא רצונו של המחוקק לעזור לאותם זוגות, אשר לפי הדין הם יכלו להינשא, אך לא נישאו מטעמים שונים, כגון: חוסר אמונה דתית, או "מפני שנפשו סולדת מן הטכס הדתי, שהוא בבחינת חוק ולא יעבור לנישואי יהודים בישראל", או בשל רצונם לחיות ללא כבלי נישואין — תהא אשר תהא צורתם — בהשפעת תורת האהבה החופשית שבמערב אירופה. היטיב להביע מניע זה השופט קיסטר, בקובעו:

"עד כמה שניתן להבין, לא היתה סיבה לכל אותם חוקים שהעניקו זכויות לידועה בציבור אלא זו, שבמערב אירופה נמצאו זוגות שלא היו מעוניינים בשום קשר חוקי של נישואין ובכל זכויות וחובות הנובעות מאותו קשר, ונתלו באילן גדול של רעיון האהבה החופשית שלפיו נהגו אישים גדולים כגיטה וריכארד ואגנר (אשר הם עצמם לאחר שנים רבות של אהבה חופשית נכנסו בכל זאת בברית נישואין כדון). בין שתי המלחמות נשמעו סיסמאות רבות בדבר זיווגים חפשיים בין פנויים בתור 'נישואי נסיון' או 'נישואי חברות', ואם כי לא היו המחוקקים מרוצים ממצב זה, בכל אופן ראו לנכון במספר חוקים סוציאליים לראות בתברת-חיים כזו כמי שראויה לאותה תמיכה אשר לה ראויים שאירים אחרים במות המפרנס-למעשה שלהם... אף בארץ היו זוגות רבים שבידם לא נמצאו תעודות נישואין, או שבהשפעת אותן תורות שבאו מן המערב מצאו לנכון לא

13 מתוך ע"א 384/61, מדינת ישראל נגד פסלר, פד"י, כרך ט"ז, ע' 102, 109. השווה גם דברי השופט זילברג בע"א 337/62, ריזנפלד נגד יעקובסון, פד"י, כרך י"א, ע' 1012, 1021—1022, בציינו שהעובדה שהמחוקק הישראלי הכיר בידועה בציבור כאשתו בכמה חוקים "אינה מעידה על ריהבליטאציה מוסרית של יחסי הפילגשות". שכן ההגנה, שנתן המחוקק בחוקים אלה, היא אך הגנה כספית "כפיצוי על הקרבת התומריים שהידועה בציבור או 'הידוע בציבור' הקריב למען השותף או השותפות, בעת קיימם את יחסי האישות".

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

להתקשר בקשר נישואין, ואף-על-פי שבהתקשרם בזיווג חופשי לא היה בדעתם ליהנות מזכויות הנובעות מנישואין ולא תמיד היה לכתחילה בדעתם להקים משפחה יציבה, ראה המחוקק לטוב כי במקרה של פטירת ראש המשפחה, תזכה אף אשה כזו לתמיכה או לקיצבה סוציאלית כאילו היתה שאיר אחר של המנוח, וכן שלא תוצא מן הדירה אשר בה גרה יחד עמו. ואכן, במדינת סעד אין זה דבר יוצא דופן שהמחוקק מעניק זכויות והטבות סוציאליות גם לאדם שאינו נוהג כשורה; ובעצם הענקת אותן הטבות סוציאליות אין משום מתן גושפנקה להגינותו של אדם, ואין בכך משום אישור למטרות מעשיו."

(3) להקל על בני-זוג, שאינם יכולים להינשא בשל הגבלות בדין הדתי

מניע נפוץ ומקובל יותר משני המניעים הקודמים, אשר מוצא לו תמיכה רבה אף בדיוני-הכנסת ובספרות,¹⁴ הוא — רצונו של המחוקק להקל על בני זוג שונים, החיים יחד ללא נישואין משום שאינם יכולים להינשא, בשל איסורים שמקורם בדין הדתי. נימוק זה הודגש היטב בדברי שופטים רבים בהזדמנויות שונות, בצינים שמוסד הידועה בציבור "הוא, לפעמים מחויב המציאות-בארצנו", וכך בשל ההגבלות שבהלכה "על כורחה נעשתה ידועה בציבור", וכי "ישנם זוגות רבים אשר לרגל הגבלה זו נשללה מהם זכות הנישואין, אם כי היו מאד מאד רוצים בה...".¹⁵

יפה ביטא מניע זה השופט לנדוי, בקובעו:

"אף אין להעלים עין מן הסיבוכים המיוחדים שנוצרים אצלנו מדי פעם עקב חומרותיו של הדין הדתי, החלות גם על אנשים שאינם שומרי דת. אני מניח שחומרות אלו תרמו לא מעט למתן ההכרה 'לאשה הידועה בציבור' בכמה מחוקי הכנסת. הכרה זו היתה בבחינת הכרה לא יגונה בנוגע לזכריות סוציאליות, להן זקוקה הידועה בציבור אחרי מות הגבר עמו קשרה את גורלה, שבדרך כלל גם היה מפרנסה".

¹⁴ ראה למשל: פרופ' טדסקי, משבר המשפחה וחסיד המסורת, מחקרי משפט לזכר רוזנטל, הוצאת ספרים ע"ש מגנס, תשכ"ד, ע' 282, 325; פרופ' אלון, חקיקה דתית, שם, בע' 121, 153 ("קיים קשר סיבתי בין יצירת מוסד הידועה בציבור לבין המציאות הקיימת של הסדר דיני נישואין וגירושין לפי דין תורה").

אחר דעת - הכללת בציבור
החלל בין מוסד הידועה בציבור לבין מוסד המשפחה

(ד) הגדרתה המשפטית של "הידועה בציבור"

כאשתו

בבואו להגדיר את "הידועה בציבור כאשתו" לא הסתיר מ"מ הנשיא, השופט זילברג, את לבטיו ואמר בגילוי לב גמור, כי — "הגדרתה המשפטית המדויקת של 'הידועה בציבור כאשתו', היא קשה כקריעת ים סוף, או בלתי אפשרית, כפתרון בעיית ריבוע העיגול. ניתנו לנו שלושה נתונים: ידועה, בציבור, כאשתו, ולא נתפרש לנו לא מקורו של הידועה, לא זהותו של הציבור, ואף לא מהותה של 'האישות' שהציבור הידוע מייחס לזוג הבלתי נשוי. הוזה אומר: משלושה נעלמים, עלינו לעשות נגלה אחד."

על האשה הטוענת, כי היא "ידועה בציבור כאשתו" של פלוני (או על הטוען כי הוא "ידוע בציבור כבעלה" של אלמונית) להוכיח מצב עובדתי זה;¹⁵ וכפי שאמר, בצדק, השופט ח' כהן, "ייתכנו מקרים אשר בהם לא יהיו דרכי ההוכחה של 'ידועה בציבור', מן הקלות".

אין חילוקי דעות בפסיקה, כי על "הידועה בציבור כאשתו" להוכיח — כדי להיכנס למסגרת הגדרה זו — חיים משותפים כבעל ואשה וניהול משק בית משותף בינה לבין פלוני הנטען להיות בר־זוגה. חילוקי הדעות סובבים סביב השאלה, האם עליה בנוסף לכך להוכיח שהציבור חשב — אם כי מתוך טעות — שהיא נשואה לאותו פלוני כדת וכדין. כאן עדים אנו בפסיקה לשתי גישות — הגישה המצמצמת והגישה המרחיבה — אשר בית המשפט העליון עדיין לא הכריע ביניהם הכרעה ישירה ומחייבת. לפי הגישה המצמצמת מוטל על "הידועה בציבור כאשתו" להוכיח, כי בנוסף לחיים משותפים כבעל ואשה וניהול משק בית משותף, חשב הציבור — אם כי מתוך טעות — שהיא נשואה לאותו פלוני כדת וכדין. מכאן, אם הציבור ידע שאין היא נשואה כדין לאותו פלוני לא תיחשב ל"ידועה בציבור כאשתו". כנגד זה, לפי הגישה המרחיבה די בחיים משותפים כבעל ואשה כדי להקנות לאשה

15 בהזמנויות רבות הודגש בפסיקה, כי היותה של אשה "ידועה בציבור כאשתו" של פלוני הוא עניין שבעובדה, שיש להוכיחו בראיות, כמו כל עובדה אחרת.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאר

זכויות של "ידועה בציבור כאשתו", אף אם הציבור ידע שלא קיים קשר נישואין ביניהם.¹⁶
בסוגיה זו עדים אנו לחילוקי דעות בפסיקה המקומית על גווייה השונים, הן בפסיקה של בתי המשפט המחוזיים; של בית הדין לביטוח לאומי וכיום של בית הדין לעבודה; והן בין שופטי בית המשפט העליון, כשעדיין לא ניתנה, כאמור, הכרעה סופית ומחייבת על ידי בית המשפט העליון.

(1) בפסיקה של בתי המשפט המחוזיים

בפסיקתם של בתי המשפט המחוזיים אנו עדים לסתירות בולטות בסוגיה זו, כשמספר פסקי דין מאמצים את הגישה המצמצמת, ואחרים — את הגישה המרחיבה. נדגים זאת במספר פסקי דין מרכזיים.

א. הגישה המצמצמת

1. רבקה ברזילי נגד נחום ליפשיץ

בפסק דין זה התעוררה השאלה, האם יש לראות את התובעת "ידועה בציבור כאשתו" של בן־זוגה המנוח, לצורך ההכרעה אם נחשבת היא דיירת מוגנת לפי סעיף 16(א) לחוק הגנת הדייר, תשט"ו—1955. שופט בית המשפט השלום פסק, כי על פי ההוכחות, שהובאו, אין לראות את התובעת "ידועה בציבור כאשתו" של המנוח. התובעת הגישה ערעור על החלטתו לבית המשפט המחוזי בירושלים. בדחותו את הערעור פסק בית המשפט המחוזי, לענייננו, מפי הנשיא התורן, הד"ר שרשבסקי, כי המערערת לא הוכיחה, שלפחות באותו חוג מצומצם של אנשים שעמם באו היא והמנוח במגע, הם נחשבו כנשואים. השופט שרשבסקי ייחס משקל מכריע לעדותה של המערערת שלא היו — היא והמנוח — ידועים בעיני הציבור המצומצם שלהם כנשואים.

"כי הרי, לפי דבריה, ידעו מכריהם רק שהם עומדים להתחתן ושטרם התחתנו" (ההדגשות במקור).

16 ראה אליהו מצא, "ידיעת הציבור" ו"הידועה בציבור", עיוני משפט, כרך ב', ע' 230.

אחר דעת - מכללת הראו"ה היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

2. ריתה דריאן נגד "עמידר"

המנוח, שהיה נשוי לאשה ואב לילדים, גר יחד עם המבקשת במשך חמש עשרה שנה בדירה אחת. המבקשת היתה מטפלת במנוח, שהיה ידוע חולי ודואגת לצרכיו, כאשה הדואגת לבעלה. תביעתה להכיר בה כדיירת מוגנת על פי חוק הגנת הדייר נדחתה על ידי בית המשפט המחוזי בחיפה. השופט י' כהן, שנתן את פסק-הדין, עמד על הסתירה הקיימת בפסיקה של בתי המשפט המחוזיים בסוגיה זו. לדעתו, יש למצוא את הפתרון ב**לשון החוק**, ולשון החוק ברורה וחד-משמעית היא. "הידועה בציבור כאשתו" נאמר, "הידועה בציבור כפילגשו", לא נאמר; "אשתו" — פירושו הפשוט והיחידי הוא אשה הנשואה לו. מסקנתו היא, על כן:

"אין אשה נהנית מזכויות 'הידועה בציבור' כל עוד לא הוכח,

שאכן ידע הציבור שהיא אשתו של המנוח".¹⁷

3. הגישה המרחיבה

1. חנה אברהם נגד פרקליט מחוז חיפה

המבקשת גרה עם המנוח תקופה של שש שנים עד ליום פטירתו, ואף חיתה אתו חיי אישות כבעל ואשה לכל דבר. בתביעתה הנוכחית ביקשה לקבל הצהרה על היותה "ידועה בציבור כאשתו" לצורך קבלת פיצויים מגרמניה שהגיעו למנוח.

בא כוח היועץ המשפטי התנגד — תוך הסתמכות על פסק דינו של השופט שרשבסקי בברזילי נגד ליפשיץ — בציינו כי אף אם המנוח הציג את המבקשת כאשתו, הרי לאור עדותה שלה, כל אחד ידע שהם לא נישאו כדין. לטענתו, זכאית אשה לשאת תואר זה של "ידועה בציבור כאשתו" רק אם הוכיחה, שהציבור ידע — אם כי מתוך טעות — שהיא נישאה לו כדת וכדין.

השופט עציוני, שנתן את פסק-הדין, חולק על דעתו הנ"ל של השופט שרשבסקי, בקובעו:

"אין אני גורס שכדי שהאשה תוכל ליהנות מאותן הזכויות שמעניק המחוקק לאשה הידועה בציבור היא צריכה להיות ידועה כאשה כדת וכדין. מלים אלו, 'כדת וכדין' לא מופי-

17 יצוין כי על פסק הדין הוגש ערעור לבית המשפט העליון אשר נדחה מנימוקים שונים, כשרק השופט הלוי מתבסס **מפורשות** על נימוקו של בית המשפט המחוזי.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

עות באף אחד מן החוקים בהם אנו מוצאים את המושג 'אשה ידועה בציבור', ואם נקבל את דעת חברי השופט ד"ר שרשבסקי הרי ניתן למעשה פרס למעשה רמיה והט-עיה".

לדעת השופט עציוני אימוץ הגישה המצמצמת יש בו משום חוסר הגיון. שכן המסקנה העולה הימנו היא —

"שאנשים ישרים, אשר אינם מסתירים בפני השכנים או בפני העולם שהם חיים כבעל ואשה בלי להיות נשואים כדת וכדין, מהם יישללו הזכויות שהמחוקק מעניק לאשה או לבעל הידועים בציבור, ודווקא יעניק אותם לאלה שמשקרים ומטעים את הציבור בכוונה ובזדון, על ידי כך שנותנים לו להבין או אומרים במפורש שהם נשואים כדת וכדין, אם כי אין כל יסוד לכך".

באמצע את הגישה המרחיבה מסכם השופט עציוני דעתו, בקוב-ע:

"לי נראה שהפירוש ההגיוני היחידי שאפשר לתת למושג 'אשה הידועה בציבור כאשתו' הוא שהאשה, שעקב חייה עם בן־זוגה כחיי בעל ואשה נחשבת בעיני הציבור כאשתו, בין אם הציבור יודע שהם לא נשואים כדת וכדין ובין אם הוא חושב שהם כן נשואים. הקובע הוא, כאמור, המצב העובדתי של חיי בעל ואשה ולא השאלה באם הציבור חשב אם הם נשואים או לא נשואים כדת וכדין".

2. חביב נגד קרוז

המשיבה התגוררה עם המנוח במשך שנים אחדות במושכר, שה-מנוח שכרו על פי חוזה, והם ניהלו חיים משותפים כבעל ואשה לכל דבר. המשיבה היתה נוצריה ואילו המנוח היה יהודי, והעדים העידו שהם ידעו שהיא נוצריה ולכן לא נראה להם שהם נשואים כדין. שופט בית משפט השלום בא לכלל מסקנה, כי יש לראות את המשיבה "ידועה בציבור כאשתו" של המנוח, ועל כן היא נחשבת לדיירת מוגנת לפי חוק הגנת הדייר. על פסק דינו הוגש ערעור לבית המשפט המחוזי בתל־אביב־יפו. בדחותו את הערעור, פסק בית המשפט המחוזי, כי יש לדחות את הגישה המצמצמת בדבר הצורך להוכיח ידיעה מוטעית של הציבור על קיום קשר

אחר דעת - הכללת הציבור בין מוסד המשפחה

נישואין כדת וכדין בין הגבר לאשה, ולאמץ את הגישה המרחיבה. השופט הרפזי מבטא זאת בבהירות רבה, בקובעו: —

"אינני מקבל את הפירוש שלפיו תלויות זכויותיה של בת הזוג בכך אם הצליחו בני הזוג להוליך שולל את הציבור (הכוונה לשכניהם) ולהביאו לידי כך שיהיה מאמין כי בני הזוג נישאו זו לזה כדת וכדין; ואילו אם עלה בידי הולכי רכיל לחזור בעד קירות ביתם של בני הזוג ולגלות כי השניים לא נישאו כדת וכדין, יש בכך כדי לשלול את זכויותיהם כבני זוג. כמה מעוות פירוש זה יוכיח המקרה שלפנינו, כאשר 'ידיעת הציבור' השלילית מבוססת על ידיעתו את הדין, שלפיו 'קשים במדינתנו נישואים בין יהודי למי שאיננה יהודיה. אם יחזיקו בתי המשפט בקו זה, עלולים אנו לעמוד מחד בפני מצב שבת-זוג לא תוכל ליהנות מהגנה המוענקת לה בחוק, מפני שמישהו בסביבה 'גילה' כי היתה גרושה מבעלה הקודם וכי בן זוגה הנוכחי שמו 'כהן'; ואותו שכן הבקי בדין יפיץ את ידיעותיו ומסקנותיו בין אנשי הסביבה. אינני מאמין כי כוונת המחוקק היתה לעשות את זכויות בן-הזוג תלויות בחריצותם של הולכי רכיל."

(2) בפסיקתם של בית הדין לביטוח לאומי ובית הדין לעבודה

סוגיה זו מצאה ביטוייה גם בפסיקה של בית הדין לביטוח לאומי, ומאז העברת הסמכות לבית הדין לעבודה לפי חוק בית הדין לעבודה, תשכ"ט—1969, אף בבית הדין לעבודה. גם כאן עדים אנו לפסיקה סותרת, כשבשנת 1961 אימץ בית הדין לערעורין לביטוח לאומי את הגישה המצמצמת, ואילו בשנת 1970 אימץ בית הדין הארצי לעבודה את הגישה המרחיבה. הכוונה לפסקי הדין:

1. לרה רויר נגד המוסד לביטוח לאומי.
2. המוסד לביטוח לאומי נגד רחל מנו.

בפסק הדין לרה רויר נגד המוסד לביטוח לאומי התעוררה באופן ישיר השאלה — נשוא דיוננו — האם המושג של "ידועה בציבור" כמשת"ל במובן סעיף 1(א) לחוק הביטוח הלאומי, פירושו ידועה בציבור כאשר הנשואה לו כדת וכדין? בית הדין בערכאה ראשונה השיב על שאלה זו בחיוב בקובעו,

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

כן המלה "אשתו" בחוק הביטוח הלאומי פירושה **"אשתו החוקית"**. מכאן, על האשה להוכיח — כדי ליהנות מזכויות "הידועה בציבור כאשתו" — כי בנוסף על מגוריה המשותפים עם המבוטח, שהציבור חשב, אם כי מתוך טעות, שהיא אשתו הנשואה לו כדת ופדין, גישה זו של בית הדין דלמטה אושרה על ידי בית הדין לערעורין, אשר אימץ באופן חד-משמעי את הגישה המצמצמת, בקובעו: —

"גם אנחנו סבורים שהמושג 'ידועה בציבור כאשתו' אין פירושו אלא שהציבור, אם כי מתוך טעות, חושב שהאשה הנה (או היתה) אשתו החוקית של המבוטח, כלומר שהנהו (או היה) בעלה. דבר זה ברור מעצם לשונו של החוק. אם נאמר שם 'אשה' — לרבות הידועה בציבור כאשתו וכו', אין זאת אלא כי המושג אשה של המבוטח, שבלי כל תוספת מלים פירושו אשתו הנשואה לו כדת וכדין, יכלול, לצורך הוראות חוק הביטוח הלאומי, גם אשה אשר אמנם אינה נשואה לו, אך שהציבור חושב שהיא אשתו במובן הנ"ל, כלומר שאילו מחשבתו של הציבור ביחס למעמדה של אשה כזאת היתה מתאימה למציאות, היתה אשה זו אשתו הכשואה של המבוטח".

כנגד זה, בפסקי-הדין השני בעניין **המוסד לביטוח לאומי נגד מנוחה** בית הדין הארצי לעבודה את הגישה המצמצמת באמצע את הגישה המרחיבה.

ומעשה שהיה כך היה: המשיבה גרה עם המנוח בדירה אחת במשך ארבע עשרה שנים בקירוב, כשבמשך כל הזמן הזה הם חיו כבעל ואשה ונולדו להם שבעה ילדים. המשיבה היא יהודיה ואילו המנוח היה נוצרי-קאתולי, שהיה נשוי לאשה אחרת, אשר עם קום המדינה עזבה אותו ואת ישראל ועברה ללבנון. לפי עדותה של המשיבה היה ידוע בעכו, כי היא והמנוח **אינם** נשואים, אך הכירו אותם "כבעל ואשה", "כמשפחה", וקראו לה בשם משפחת המנוח. עקב מותו של המנוח בשל פגיעה בעבודה, תבעה המשיבה מן המוסד לביטוח לאומי קיצבת תלויים לה ולילדיה. המוסד אישר תשלום קיצבה לילדי המנוח, אך דחה את התביעה לקיצבה עבורה. מכאן, תביעתה לבית הדין האזורי לזכותה בקיצבה בהיותה אלמנתו של המנוח, לאחר שהיתה ידועה בציבור כאשתו וגרה עמו. בא כוח המוסד לביטוח לאומי טען, כי יש לדחות

אחר דעת - מכללת הרצון

היהס בין מוסד הידועה בציבור לבין מוסד המשפחה

את התביעה מאחר שהמשיבה העידה בפני בית הדין, כי ידעו שאין היא והמנוח נשואים כדין. את טענתו זו ביסס בהסתמך על פסק הדין הנ"ל של בית הדין לביטוח לאומי בענין רזיר נגד המוסד לביטוח לאומי, בו נקבע, כאמור, כי אין לראות אשה "ידועה בציבור כאשתו" של פלוני "אלא אם הציבור חושב, אם כי בטעות, כי האשה והגבר נשואים זה לזה כדין".

בית הדין האזורי לעבודה דחה טענות בא כוח המוסד לביטוח לאומי בקובעו, כי גם אם הציבור ידע, שהתובעת והמנוח הנ"ל אינם נשואים כדת וכדין, יש לראותה כ"ידועה בציבור כאשתו" של המנוח. על פסק הדין הוגש ערעור לבית הדין הארצי לעבודה. בדחותו את הערעור פסק בית הדין הארצי, כי יש לדחות את הגישה המצמצמת בשל כמה נימוקים.

(1) אין זה הכרחי, כי בכל מקרה שהחוק מדבר על "אשה" הכור נה ל"אשה כדין". כפי שאדם יכול להשתמש במלה "אשתי" גם כשלא ערך נישואין אתה, כך ייתכן — על אותו משקל — "שהמ חוקק ישתמש במלה 'אשה' או 'הידועה בציבור' של פלוני גם לא כאשתו של פלוני כדין, והכל תלוי בהקשר הדברים ובמטרת החוק".

(2) כשם שבית המשפט העליון סירב להוסיף למלים "ידועה בציבור כאשתו" את המלים "שאיננה אשת איש", כך גם כאן אין להוסיף למלה "אשתו" את המלים "הנשואה לו כדין".

(3) אין ללמוד מפסק הדין של בית המשפט העליון בענין דריאן נגד "עמידר", כאילו קבע בית המשפט העליון הלכה כי "הידועה בציבור כאשתו" של פלוני היא רק הידועה בציבור כאשתו **החוקית**. בית המשפט אישר, אמנם, את פסק הדין של בית המשפט המחוזי, אך לאו דווקא מטעמיו של בית המשפט המחוזי.

(4) לטענת בא כוח המוסד לביטוח לאומי, כי בית הדין האזורי שגה בכך שלא הלך בעקבות פסק הדין של בית הדין לערעורין לביטוח הלאומי בפרשת רזיר נגד המוסד לביטוח לאומי, מציין בית הדין הארצי, כי "בית הדין האזורי אינו חייב ללכת בעקבות פסיקה של בית הדין לערעורים לביטוח לאומי ולגופו של דבר נראה כי טוב עשה שלא הלך בעקבותיו...".

(5) 'צמצום הדיבור "ידועה בציבור כאשתו" אך לאותם המקרים שהציבור מאמין — אם כי מתוך טעות — כי השניים נשואים כדין, "תהיה הרקת ההוראה שבחוק מתוכנה ומתן פרס למצליח לרמות".

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

כך אימץ בית הדין הארצי לעבודה בשנת 1970 באופן חד-משמעי את הגישה המרחיבה. והשאלה — האם הלכה זו תנחה את בתי הדין לעבודה בעתיד גם לעניין חוקים אחרים הנידונים בבתי דין לעבודה¹⁸ — תלויה, לדעתנו, בעמדתו של בית המשפט העליון בסוגיה שלפנינו. שכן אם יאמץ בית המשפט העליון את הגישה המצמצמת דווקא, ובית הדין לעבודה יסטה מגישה מצמצמת זו תוך אימוץ הלכת המוסד לביטוח לאומי נגד מנו הנ"ל, עלול הדבר להצדיק התערבותו של בג"צ על סמך העילה של "טעות בדין".

ומכאן, נעבור לשאלה בה' הידיעה בדבר עמדתו של בית המשפט העליון בסוגיה שלפנינו:

(3) בפסיקה של בית המשפט העליון

ניתן היה לטעון, כי בית המשפט העליון סמך ידו על הגישה המצמצמת, באשרו את פסק הדין של בית המשפט המחוזי (השופט י' כהן) בפרשת ריתה דריאן נגד עמידר, בו אימץ, כזכור, את הגישה המצמצמת. ברם, עיון בפסקי דיניהם של שופטי בית המשפט העליון בפסק דין זה יראה, כי לא כולם אישרו את הפסק **מטעמי** של בית המשפט המחוזי.

השופט הלוי מסכים **בבירור** עם הפירוש המצמצם, שנתן בית המשפט המחוזי, בקובעו, כי לאור המימצא השלילי — שלא הוכח שהיו בנמצא אנשים, אשר האמינו, שקיים קשר של נישואין בין המבקשת והמנוח — "אין מנוס מן המסקנה אליה הגיע השופט המלומד, כי לא הוכח שהמערערת היתה 'ידועה בציבור כאשתו' של המנוח".

כנראה, שאף השופט קיסטר מסכים לפירוש זה בקובעו כי היחס בין גבר ואשה, המקיימים ביניהם יחסי מין, יכול להתבטא בצורות שונות: —

"יש שאדם מקיים יחסי מין עם המטפלת, העוזרת, או עובדת אחרת ואז האשה תהא ידועה בציבור כעובדת או מטפלת וכו', אלא אנשים מתלחשים, או מדברים לא בלחש

18. לדעת מר אליהו מצא (ראה הערה 16) "סביר להניח שבתי הדין לעבודה יאמצו הלכה זו גם לעניין זכויות אחרות על פי דין הנתונות לסמכות שיפוטם" (שם, בע' 237).

אתר דעת - מכללת דאט
היחס בין מוסד 'הידועה בציבור' לבין מוסד המשפחה

בלבד, שהגבר והאשה מקיימים יחסי מין. וזאת לא אשתו הידועה בציבור. הוא הדין לגבי אשה הידועה כאהובתו או פילגשו של אדם נשוי. כאן לא שוכנע בית המשפט שדן בעניין על פי העדויות כי המערערת היתה ידועה בציבור כאשתו של המנוח וכבעלת זכויות ויחסים בחברה כמו שרגילים בין בני זוג, ודחה את התביעה. ואינו רואים כל מקום להתערב בקביעתו זו."

השופט השלישי, השופט זילברג, מאשר אף הוא את פסק הדין של בית המשפט המחוזי אך מנימוק אחר, והוא — שלא הובאה כל עדות "שהמנוח גופו ראה את היחסים האלה כיחסי בעל ואשתו, ולא כיחסי מאהב וידידתו".

מכאן, הועלתה הסברה על ידי מספר שופטים, אשר נקטו לפי הגישה המרחיבה, כי אין ללמוד מפסק הדין בעניין דריאן נגד "עמידר" הנ"ל, כי בית המשפט העליון אימץ את הגישה המצמצמת. דווקא.

ואמנם, כשמעיינים אנו בפסיקה של בית המשפט העליון לאחר פסק הדין הנ"ל בפרשת דריאן נגד "עמידר", עדים אנו, כי למרות שהשאלה טרם הוכרעה באופן ישיר, בכל זאת התייחסו אליה מספר שופטים, אגב אורחא, כשכל אחד נוקט עמדה שונה.

(1) במשפט עליוה זמולון נגד שר הפנים מתייחסים השופטים ויתקון ולנדוי לשאלה, כשהשופט ויתקון משאיר את השאלה בצריך עיון¹⁹; ואילו השופט לנדוי מאמץ את הגישה המרחיבה, בקובעו:

"עלי לחלוק גם על הדעה שמוסד 'הידועה בציבור' מבוסס על אי ידיעת הציבור את המצב לאשורו. לא כזאת היא דעתו של השופט שנתן את פסק הדין ההצהרתי בעניין שלפנינו, כבוד השופט עציוני, ועל כן בוודאי שאין לפרש את פסק הדין שלו עצמו ברוח זו. בתי"א 1528/63, חיפה, הוא הסביר בטעמים משכנעים שידועה בציבור היא כל אשה שהתקשרה עם גבר בקשרי קבע של חיי אישות כמו בעל

19 "משאיר אני בצריך עיון, אם בכלל יכולה אשה להיות 'ידועה בציבור' כאשתו הנשואה של פלוני, כאשר ידוע לבריות שהיא איננה אשתו הנשואה. די לי לומר שהמקרה הרגיל והשכיח של 'הידועה בציבור' הוא זה שהציבור רואה בה אשה נשואה כדין. הציבור אינו בודק תעודות; הוא הולך לפי סימנים חיצוניים המעידים בדרך כלל על מעמד בני הזוג כנשואים."

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

ואשה, בין שהציבור חושב אותם כנשואים כדת וכדין ובין אם לאו, משום כך אין לומר **שיסוד של הטעיה טבוע בעצם המושג של הידועה בציבור**, או כלשונו של בא-כח העותרת, שבמושג זה כרוכה תמיד טעות לגיטימית שקיבלה מראש את הגושפנקה של החוק. **יתכן גם יתכן שהציבור כולו יודע את האמת לאמיתה ובכל זאת תיחשב האשה 'כידועה בציבור', לה מגיעות כל הזכויות המובטחות לידועה בציבור בתחיקה המיוחדת על נושא זה."**

(2) לאחרונה עלתה השאלה, אגב אורחא, בפסק הדין **בלה אייזיק (שי"ק) נגד שר הפנים**.

העותרת ומר ישעיהו שי"ק, המכריזים קבל עם ועדה שאינם נשואים כדין, חיים יחדיו כבעל ואשה ולהם שתי בנות. הם לא נישאו זה לזה אי פעם, הואיל והם מתנגדים מטעמים עקרוניים לנישואין דתיים. בית המשפט לא היה צריך להכריע בשאלה, נשוא דיונו, אם נחשבת העותרת "ידועה בציבור כאשתו" של מר שי"ק גם כאשר ידע הציבור שאין היא נשואה לו, משום שהעותרת היתה מכוונת נגד שר הפנים, על כי סירב לשנות את שם משפחתה לשי"ק, מן הטעם שהשם החדש עלול להטעות את הציבור ולפגוע בתקנת הציבור. יחד עם זאת, נגעו אגב אורחא בסוגיה שלפנינו הנשיא אגרנט והשופט י' כהן.

לדעת הנשיא, "יש לראות את העותרת כמי שידועה בציבור כאשתו של מר ישעיהו שי"ק". הוא מקבל בהסכמה את הגישה המרחיבה, כפי שהובעה על ידי השופט עציוני בפרשת חנה אברהם נגד פרקליט מחוז חיפה, בציינו שעל גישה זו סמך ידו גם השופט לנדוי. מסקנת הנשיא היא, על כן: —

"העותרת, אשר קשרה חיי קבע של אישות עם ישעיהו שי"ק כמו בעל ואשה, יש לראותה כידועה בציבור כאשתו, ואילו העובדה, שהם מכריזים בכל עת, קבל עם ועדה, שהם אינם נשואים כדין, אינה מעלה ואינה מורידה".

כנגדו משאיר השופט י' כהן בצריך עיון, אם נחשבת העותרת "כידועה בציבור כאשתו" של מר שי"ק, לאור העובדה ששניהם מכריזים, כי אינם נשואים זו לזה. השופט י' כהן, אשר בעת יושבו בבית המשפט המחוזי בפסק הדין דריאן נגד "עמידר", פסק באופן חד-משמעי לטובת הגישה המצמצמת, מדגיש כי —

אתה דעת מכללת ההצוה לבין מוסד המשפחה

"השאלה אם אשה תיחשב כידועה בציבור כאשתו של פלוני, גם אם הציבור יודע שאין היא נשואה לפלוני, טרם הוכרעה בבית משפט זה, ובפסק הדין בע"א 42/65 (דריאן נגד 'עמידר') ניתן למצוא סימוכין לדעה, שלידעת הציבור על קיום קשר נישואין יש חשיבות בקביעת 'מעמד' הידועה בציבור".

עינינו הרואות, כי סוגיה זו עדיין לא הוכרעה בבירור ובאורח מחייב על ידי בית המשפט העליון; אם כי אגב אורחא הביעו מספר שופטים משופטי בית המשפט העליון דעתם לטובת גישה זו או אחרת: בעוד השופטים הלוי, י' כהן ואולי גם קיסטר תומכים בגישה המצמצמת, הרי הנשיא (אגרנט) והשופט לגדוי תומכים בגישה המרחיבה, כשהשופט ויתקון משאיר את השאלה "בצריך עיון".¹⁹

לי נראה, שיש לקבל את הגישה המצמצמת, כלומר על האשה (ובשינויים המחויבים על האיש), להוכיח — כדי לזכות בזכויות של "הידועה בציבור כאשתו" — לא רק חיים משותפים כבעל ואשה וניהול משק בית משותף, אלא שהציבור חשב, אם כי מתוך טעות, שהיא נשואה לאותו פלוני כדין. אצביע על מספר טעמים: (1) כלל פרשנות מקובל הוא כי "אין עצה ואין חכמה ואין תבונה נגד גזירת החוק". ולשון החוק במקרה דנן היא, לעניות דעתנו, חד-משמעית. המחוקק משתמש בביטוי "ידועה בציבור כאשתו", ואין ספק, שהמלה "אשתו" משמעותה — "אשה הנשר-אה לו כדין".

(2) השאלה, אם אשה פלונית היא "אשתו" של אלמוני היא שאלה מובהקת של מעמד, של "סטאטוס"; ותכונת יסוד מרכזית המאפיינת את הסטאטוס היא — הצורך בגושפנקה של דין לשם יצירתו, קיומו או ביטולו.²⁰ גושפנקה זו, או כפי שמכנה אותה הד"ר א' ח' שאקי, "תכונת החותם המשפטית-מדינית",²¹ מהווה

¹⁹ לאחר הדפסת המאמר ועימודו בבית-הדפוס נתן בית-המשפט העליון פסק-דין במשפט רוזנברג נגד שטסל (טרם פורסם), בו אימץ ברוב דעות (השופטים עציוני, ויתקון וזוסמן כנגד השופטים י' כהן ומני) את הגישה המרחיבה.

²⁰ סקירה ממצה על ההגדרות השונות, שניתנו לסטאטוס, ראה במאמרו של ד"ר א' ח' שאקי, פשיטת רגל — סטאטוס אישי? מחקרי משפט לזכר רוזנטל, הוצאת מנגס, תשכ"ד, ע' 432—439.

²¹ מתוך ספרו "הגיל-במשפט" (תל-אביב, תשכ"ח), ע' 26. וראה בהרחבה שם, בע' 25—32.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

סימך היכר ראשון במעלה של הסטאטוס. לפיכך מעיר הד"ר שאקי, בצדק, כי —

"אדם 'נשוי' — פירוש, בהכרח ובכל מקום, נשוי 'כדין' ; ו'כדין' — פירוש, בהכרח ובכל מקום, נשוי על פי דיניה של שיטת משפט פוזיטיבית אחת לפחות, שלה הסמכות, לפי כללי המשפט הבינלאומי הפרטי של הפורום הדין בעניין, 'ליצור' נישואין אלו, ולפרוש חסותה עליהם, לאחר שנת מלאו תנאים ודרישות שהיא מעמידה".

מכאן — אין זה מוצדק לקבל את הנימוק — כפי שהובא במספר פסקי דין — כי מתן פירוש למונח "אשתו" כמתייחס "לאשה הנשואה כדת וכדין", יש בו משום **הוספת** מלים על החוק. אין כאן הוספת מלים, אלא פירוש החוק, ולדעתנו פירוש מחוייב המציאות. מאותו הטעם לא נראית לנו, עם כל הכבוד, האנאלוגיה שעושה בית הדין הארצי לעבודה מע"א 384/61 (מדינת ישראל נגד פסלר), ממנו רוצה להסיק — כי כשם שבית המשפט העליון סירב להוסיף **שם** למלים "ידועה בציבור כאשתו" את המלים ש"איננה אשת איש", כך אין גם להוסיף **כאן** למלה "אשתו" את המלים "הנשואה לו כדין".

(3) הנימוק שהובא בפסיקה, כי אימוץ הגישה המצמצמת יש בו משום מתן "פרס למצליח לרמות ולהטעות", למרות מידת ההגיון שבו, אינו צריך להשפיע, עם כל הכבוד, על פירוש הביטוי "ידועה בציבור כאשתו", כשלשון החוק חד-משמעית היא. יפה אמר בהקשר זה השופט י' כהן:

"על ידי השימוש בביטוי 'ידועה בציבור כאשתו' המחוקק תולה את קיום הזכויות של 'הידועה בציבור' בקיום ידיעה **מוטעית** בציבור לגבי מעמדה של אותה אשה. אם בחר לו המחוקק כאבן בוחן מציאות ידיעה מוטעית, ממילא התוצאה היא, שאם גבר ואשה מטעים את הציבור, האשה נשכרת, ואם הם מגלים לציבור את האמת, נמצאת האשה מפסידה. זוהי תוצאה מצערת, אך אין בכך כדי לשנות את העקרון הידוע, שאין בידי בית המשפט לשנות את החוק, אלא לבצעו כמו שהוא".

לפני שנסיים את הדיון בסוגיה זו, מן הראוי לציין, כי הקשיים המתעוררים בפסיקה ביחס להגדרתה המשפטית של "הידועה

אתר דעת - מכללת הרצוג

היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

בציבור כאשתו", אינם מתעוררים בחוק הירושה, תשכ"ה—1965, שבו העדיף המחוקק לא לקרוא למוסד הידועה והידוע בציבור בשם המפורש אלא לתארו, בקובעו בסעיף 55:

"איש ואשה החיים חיי משפחה במשק בית משותף אך אינם נשואים זה לזה, ומת אחד מהם ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר, רואים את הנשאר בחיים כאילו המוריש ציווה לו מה שהנשאר בחיים היה מקבל בירושה על פי דין אילו היו נשואים זה לזה, והוא כשאין הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, בצוואה שהשאיר המוריש".²²

בדונו בסעיף זה קבע בית המשפט העליון, מפי השופט ברנזון, כי למרות שוני הלשון בין חוק זה לבין המושג המקובל בחקיקה של הידועה והידוע בציבור, אין, למעשה, הבדל "מבחינת המהות והתוכן" בין השניים. בנתחו את הסעיף קובע השופט ברנזון, כי — "יש כאן שני יסודות: חיי אישות כבעל ואשה וניהול משק בית משותף. היסוד הראשון מורכב מחיים אינטימיים כמו בין בעל ואשתו המשותתים על אותו יחס של חיבה ואהבה, מסירות ונאמנות, המראה שהם קשרו את גורלם זה בזה. בכך נבדל הקשר הזה מחיי פילגשות... היסוד השני הוא ניהול משק בית משותף. לא סתם משק בית משותף מתוך צורך אישי, נוחות, כדאיות כספית או סידור ענייני, אלא כפועל יוצא טבעי מחיי המשפחה המשותפים, כנהוג וכמי קובל בין בעל ואשה הדבקים אחד בשני בקשר של גורל חיים והאשה משמשת לו עקרת בית".

בעומדו על ההבדלים בין הלשון, בה בחר המחוקק בסעיף זה, לבין המושג המקובל של הידועה והידוע בציבור, מצביע השופט ברנזון על שני הבדלים: אחד מפורש ואחד משתמע. ההבדל המפורש הוא, שחוק הירושה בא למנוע את האפשרות, שהיחס של הידועים בציבור כבני זוג יכול לשרר בין איש ואשה גם כששניהם או אחד מהם נשואים באותה עת לאחרים. ההבדל המשתמע הוא —

"שלפי לשון הסעיף, אין צורך בחיי משפחה אשר ירשימו

22 ובאותו לשון נוקט גם סעיף 57(ג) לחוק הירושה, הדן בזכות למזונות מן העיזבון של הידועה והידוע בציבור.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

או ישכנעו את חוג המכרים והידידים שהם חיים כבעל ואשה, ובלבד שלמעשה הם מתנהגים בינם לבין עצמם כבעל ואשה לכל דבר ונותנים מהונם או מאונם לקיום משק בית משותף".

(ה) כלום "ידועה בציבור כאשתו" הוא עניין של סטאטוס?

כשהתעוררה השאלה, בהזדמנויות שונות, אם עניין מסויים שלא נימנה ברשימת ענייני המעמד האישי שבסימן 151(1) לדבר המלך במלצעה, 1922 הוא בגדר סטאטוס, הכריע בית המשפט העליון בשאלה לפי מבחן הזכויות והחובות. כך, למשל, כשהתעוררה השאלה, אם השתייכות דתית היא עניין של סטאטוס, השיב על כך בית המשפט העליון, מפי השופט אגרנט (כתארו אז), בחיוב, בקובעו:

"כאשר אנו אומרים כי אדם שייך למעמד או סטאטוס ידוע, בין שזהו מעמד של נישואין או מעמד של אזרח במדינה או חברות בעדה דתית, מובן הדבר כי החוק מקנה לאדם זה זכויות ידועות או מטיל עליו חובות מסוימות רק הודות לסטאטוס זה; וטובת הכלל דורשת ומחייבת כי הזכויות והחובות האמורות כוחן יהיה יפה כלפי העולם כולו. במלים אחרות דינם יהא 'אין רם' (in rem)".

הוא הדין, כשהתעוררה השאלה, אם גילו של אדם הוא עניין של סטאטוס, השיב על כך בית המשפט העליון בחיוב, בהיות הגיל מקור לזכויות ולחובות. בלשון הנשיא אגרנט: —

"כיוון שעניין גילו של אדם עשוי להעניק לו זכויות או להטיל עליו חובות, הרי שעניין זה יורד למעמדו האישי".²³

לו היינו נזקקים למבחן הזכויות והחובות כדי לברר, אם "הידועה בציבור כאשתו" הוא עניין של סטאטוס, היינו צריכים, לעניות דעתנו, להשיב בחיוב. שכן מוסד הידועה בציבור הינו מקור לזכויות ולחובות במישורים של דינים רבים ושונים, שנסקרו על דינו לעיל.

23 ראה בהרחבה ביקורתו של ד"ר א' ח' שאקי בספרו "הגיל במשפט", שם, בע' 45—23.

אתר דעת, מכללת הוצאה לבין מוסד המשפחה

ברם, בשנת 1965, כשהתעוררה במשפט מקיטן נגד מקיטן השאלה, אם "מורדת" במשפט העברי (המסרבת שלא כדין לחיות חיי אישות עם בעלה) היא בגדר סטאטוס, חזר בו למעשה בית המשפט העליון, מפי הנשיא אגרנט, ממבחן הזכויות והחובות (שעל פיו היה מקום לראות את ה"מורדת" בגדר סטאטוס, בשל התוצאות המשפטיות השונות הנובעות מן המרדות של האשה); ובדק את השאלה לפי **מבחן משולש**; לאמר — הסטאטוס מאופיין על ידי שלוש תכונות-יסוד מצטברות, אשר ביניהן קשר הדוק:

(א) הצורך בגושפנקה של הדין לצורך יצירתו: "מערכת היחסים הנדונים נוצרה לא רק עקב רצונם של האנשים אשר הם נוגעים בהם אישית ובמישרין, אלא גם מחמת הגושפנקה אשר המדינה נתנה לאותם היחסים, בשל עניינה להגן עליהם, מכוח דיניה וחוקיה המהותיים".

(ב) נושא אופי אוניברסאלי ומחייב כולי עלמא: "מכאן שמערכת היחסים הטמונים במעמד הנדון נושאת אופי אוניברסאלי, הואיל ולא רק לצדדים למעמד עניין בהם, אלא גם לאחרים ולציבור בכללותו עניין בהם; מכאן גם, שהקביעה בדבר מעמדו של אדם על ידי בית משפט מוסמך היא קביעה המחייבת כולי עלמא".

(ג) נושא אופי של קבע פחות או יותר: "על כן גם נושאת מערכת היחסים הטמונים במושג 'מעמד' אופי של קבע פחות או יותר, במובן זה, שאין הצדדים למעמד יכולים לשים להם קץ על ידי הסכמתם או התנהגותם בלבד".

והואיל והמושג "מורדת" אינו מאופיין על ידי אף אחת מתכונות היסוד האמורות, פסק בית המשפט העליון, כי דבר הכרזתה של אשה על ידי בית דין רבני כמורדת אינו עניין של סטאטוס. אם נבחן כעת — לאור שלוש תכונות-יסוד הללו — את השאלה, אם "ידועה בציבור כאשתו" היא בגדר סטאטוס, נגיע למסקנה **שלילית**. שכן המדובר אך במצב **עובדתי** הגורר, אמנם, לתוצאות משפטיות שונות 'לפי חוקי הידועה בציבור', אך אשר יצירתו,

ד"ר מנשה שאקאר דעת - מכללת הרצוג

המשכו וביטולו תלויים רק ברצון האשה ובהתנהגותה שלה בלבד ;
ולפיכך חסרות התכונות (א) ו-(ג) המאפיינות את המושג "סטא-טוס". יפה אמר השופט ברנזון (בקשר אחר) : —

"אמת הדבר, שגם בחיי בני-זוג, הנשואים זה לזו כדון, יש עליות וירידות. אך לשם ניתוק קשר הנישואין יש צורך באקט משפטי פורמלי, מה שאין כן ביחסים של 'מעין-בני-זוג', שכל צד יכול לנתקם כרצונו".

כמו כן אין מערכת הזכויות הטמונות במצב העובדתי הנדון (של היות האשה "ידועה בציבור") נושאת אופי אוניברסאלי. וההכרה במוסד זה היא אך מקומית (בישראל) ולא כלל עולמית. ומכאן, חסרה גם תכונה (ב) המאפיינת את המושג "סטאטוס".

אף הד"ר א' ח' שאקי, אשר בספרו "הגיל במשפט" הקדיש מחקר מעמיק במאפייניו של הסטאטוס, דן אגב אורחא בשאלה, אם "ידועה בציבור כאשתו" הינה בגדר סטאטוס, ומסקנתו — שלי-לית, על סמך הנימוקים הבאים :²⁴

(1) "המעמד" המשפטי של האיש והאשה אינו משתנה כלל כתוצאה מכך שהאשה הוכרה, לעניין זה או אחר, ל"ידועה בציבור כאשתו" של פלוני.

(2) כל היסודות המרכיבים את המוסד הסטאטוטורי הזה הם עובדתיים.

ואמנם, משנזדמן לבית המשפט העליון לדון בשאלה זו בשנת 1962, עוד לפני מתן פסק הדין בעניין מקיטן הנ"ל, קבע, בצדק, השופט ח' כהן, שאין "הידועה בציבור כאשתו" בגדר סטאטוס. שכן — "בזכותו אשה בכל מיני זכויות לגימלאות ולמענקים, לבית-מגורים ולבית-עסק וכל כיוצא באלה, לא עשה (המחוקק) — ולא התיימר לעשות — לא פנויה לנשואה או למעין-נשואה ולא אשה לאלמנה, ולא שינה — ולא התיימר לשנות — את מעמדה המשפטי, הסטאטוס שלה, כל עיקר. אילו הייתי מקבל טענתו של ד"ר אלון שיש כאן משום יצירת סטאטוס של אשה מעין-נשואה, או אף של אשה נשואה למטרות מסויימות, או גם רק של אלמנה למטרות מסויימות — כי אז הייתי פורץ פירצה חמורה בשטח תחולתו של הדין האישי, ודין תורה בראשו, בענייני נישואין ; ואין לי ספק ספיקא שהמחוקק לא התכוון מימיו לפרוץ פירצה שכזאת".

שם, בע' 29—30.

אחר דעת מכללת הרצוג" לבין מוסד המשפחה

ובהמשך: —

"אין אני מוצא לא בחוק שירות המדינה (גימלאות), תשט"ו—1955, ולא בכל חוק אחר אשר מקנה זכויות לאשה הידועה בציבור, או לבן-זוג הידוע בציבור, לא הוראה משתמעת ומכל-שכן לא הוראה ברורה ומפורשת, שבקביעת העובדה שאדם פלוני זכאי לאותן הזכויות לפי החוק המדובר בו, יהא משום קביעת מעמדו כלפי כולי עלמא מבחינת מצבו האישי המשפטי; וכיוון שכך, הרי מוקנות הזכויות האמורות לכל אדם המוכיח כעובדה שיש לו הכשירות הדרור שה לזכיה באותן הזכויות לפי החוק, יהא אשר יהא מעמדו כלפי כולי עלמא מבחינת מצבו האישי המשפטי".

(ו) האם "ידועה בציבור כאשתו" יכולה להיות גם אשת-איש?

האם אשה הנשואה כדת וכדין לראובן יכול להיחשב בעת ובעונה אחת גם "ידועה בציבור כאשתו" של שמעון ולזכות בכל הזכויות וההטבות, אשר חוקי הידועה בציבור מעניקים? שאלה חשובה זו התעוררה בבית המשפט העליון בשנת 1962 בפסק הדין **מדינת ישראל נגד סופיה פסלר**.

המשיבה, בהיותה נשואה כדת וכדין לפלוני, עברה לגור עם אדם אחר, שהיה עובד מדינה, וחיה עמו במשך שנים רבות עד שנפטר. משנפטר, תבעה מנציבות שירות המדינה לקבל גימלה כידועה בציבור שלו, ולשם כך הגישה לבית המשפט המחוזי בחיפה בקשה למתן פסק דין המצהיר, כי היא "ידועה בציבור כאשתו" של המנוח. בית המשפט, מפי הנשיא התורן עציוני, נעתר לבקשה. ומכאן, ערעורה של המדינה לבית המשפט העליון.

בא כוח המדינה, ד"ר מ' אלון, טען כי מתעוררת פה שאלה משפטי, אם אשת איש של פלוני יכולה להיחשב ל"ידועה בציבור כאשתו" של אלמוני. לדבריו, אם נשיב בחיוב לשאלה זו הרי — "נמצאנו חותרים תחת אשיות המוסר, באשר מקנים אנחנו כביכול מעמד של מעין אשה נשואה לכל מיני ערוות האסורות בנישואין, אם מחמת קרבת-דם ואם מחמת נישואין קודמים שטרם הופקעו".

ד"ר מנשה שארף אתר דעת - מכללת הרצוג

כנגד זה, אם נפרש את המונח "אשה" כפנויה בלבד, כי "אז נלך בתלם של העקרונות המוסריים והמשפטיים המונחים ביסוד חוקי המדינה". כיסוד לטענתו זו של ד"ר מ' אלון משמשת העבירה הפלילית של הביגמיה. שהרי לא ייתכן — כך טען — שהמחוקק יעשה מנישואין לאשה שנייה בעוד האשה הראשונה בחיים ונישור איה טרם הופקעו פשע חמור הגורר חמש שנות מאסר, ומצד שני יתן את הגושפנקה של החוק לחיי מעין-נישואין כשהאשה נשואה עדיין לאיש אחר.

בית המשפט העליון לא קיבל טענה זו, והוא קבע כי "הידועה בציבור כאשתו" יכולה להיות לא רק אשה פנויה אלא גם אשת איש. השופט ח' כהן מראה בהרחבה, כי אין "הידועה בציבור כאשתו" בגדר סטאטוס; ולפיכך הצהרה בדבר היותה של אשה ידועה בציבור של פלוני היא אך הצהרה עובדתית, שאין בה כדי לשנות את מעמדה האישי, את הסטאטוס שלה. שכן "חוק בישראל הוא שהמעמד של אשה אם נשואה היא אם לאו, נקבע אך ורק על פי הדין האישי החל עליה". ומכאן, מסקנתו —

"משהוכח, כאמור, שהמשיבה דנן היתה ידועה בציבור כאשתו של המנוח וגרה עמו בשעת מותו, הצדק היה עם הנשיא התורן המלומד בהיעתרו לבקשתה ובתיתו פסק-דין הצהרתי על כך. העובדה שמבחינת מעמדה המשפטי נשואה היא עוד לאיש אחר, או שמסיבה אחרת כלשהי לא יכלה להינשא למנוח בנישואין כדת, אינה מעלה ואינה מורידה בכגון דא; כשם שאינם מעלים ואינם מורידים הסיבות, המניעים והטעמים שגרמו לה שלא להיפרד מבעלה החוקי בגט פיטורין, ובלבד שבפועל חדלה מלחיות אתו חיי נישואין ועברה לחיות חיי נישואין עם אותו האיש שהציבור הכיר בו את בעלה".

הנשיא אולשן מוסיף, שמה שמציע בא כוח המדינה הוא, שביט המשפט יוסיף בחוק אחרי המלים "האשה הידועה בציבור" את המלים "שאיננה אשת איש". אך את ההצעה הזאת יש לדחות, שכן: —

"אילו זו היתה כוונת המחוקק בחוקים הנ"ל, אין ספק שהיה בעצמו מוסיף את המלים הללו. אין להניח שהמחוקק בחקקו את כל החוקים הנ"ל ובהשתמשו במלה 'אשה' נעלם ממנו שכאשר מדברים על אשה היא יכולה להיות

אתר דעת - מכללת הרצוג

היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

רווקה והיא יכולה להיות נשואה. במקרה כגון זה בוודאי שהוספת מלים אלו על ידי בית המשפט היתה מהווה מעשה חקיקה שאיננו בסמכותו".

מסקנת בית המשפט העליון היא, כי בהיעדר הוראה מפורשת בחוק הקובעת אחרת, יכולה "הידועה בציבור כאשתו" להיות לא רק אשה פנויה אלא גם אשת-איש.

על מסקנה זו נמתחה ביקורת ולעתים אף ביקורת קשה.²⁵ כך למשל, יוצא מאוחר יותר השופט קיסטר "בהתקפת מצח" על הלכה זו, באומרו:

"בפסק הדין בעניין פסלר, ע"א 384/61, נתן בית משפט פיי

רוש רחב מאד למושג הידועה בציבור וקבע שבגדר אותו מושג נכנסת לא רק פנויה אלא אף אשה הנשואה כדין לאחר.

בפסק דין זה יש משום עידוד לאלה המפירים את ברית נישואיהם. אכן, אין אותם אנשים מחכים בדרך כלל לאישור

מטעם המחוקק או בית המשפט למעשיהם, אולם ללא ספק מצויים אנשים כאלה אשר היו מתביישים ואף נרתעים מפני

דעת הציבור ומפני מצפונם הם, ופסק דין כזה עשוי להתפרש על ידיהם כנותן גושפנקה לאותם מעשים, ומעתה עלולים

הם וגם הציבור בכללו לחשוב שכאילו אין מעשי בגידה או ניאוף בגדר איסור; ביחוד יתפרש פסק-דין כזה באופן

האמור על ידי אלה המעוניינים בפירוש כזה".

מן הראוי להעיר, כי מבין החוקים אשר באו לאחר פסק הדין בעניין מדינת ישראל נגד פסלר, ואשר הכירו במוסד הידועה והידוע

בציבור, הורו שני חוקים — חוק מס עזבון (תיקון מס' 3), תשכ"ד—1964 וחוק הירושה, תשכ"ה—1965 (לעניין זכות הירושה

שה והמזונות מן העזבון) — שאין הוראותיהם חלות אלא רק, כאשר המנות ובני-זוגו הידוע בציבור היו פנויים בשעת פטירת

המנוח. ברם, ביחס לכל החיקוקים האחרים, הקודמים והמאוחרים, לא מצא המחוקק לנכון — לאור פסק הדין בעניין מדינת

ישראל נגד פסלר — להכניס תיקון סטאטוטורי, הקובע שכל אימת שמוזכר בחיקוק הביטוי "ידועה בציבור כאשתו" יש להוסיף

את המלים "שאיננה אשת איש". כלום אין לראות בכך הסכמה

25 ראה למשל: ד"ר בן מאיר, הידועה בציבור בחקיקה ובפסיקה, גוילין, כרך כ'; פרופ' אלון, חקיקה דתית, שם, בע' 127; חוברת "הידועה בציבור", הוצאת המפד"ל, תשכ"ה, ע' 41.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

של המחוקק, לפחות מכללא, לפירוש של בית המשפט העליון ביחס לחוקי הידועה בציבור למעט חוק מס עזבון וחוק הירושה !

(ז) **הזכאית "ידועה בציבור כאשתו" לקבל מזונות מ"בן-זוגה" על סמך הדין או הסכם, וחוקיותו של הסכם לחיי אישות מחוץ לנישואין**

אין חולקין, שאין הידועה בציבור זכאית על פי הדין לקבל מזונות ממי שידוע בציבור כבן-זוגה, באשר על מזונות "בן-זוג" חלות הוראות הדין האישי, ועל פי הוראות הדין העברי אין לה, כמובן, כל זכות תביעה למזונות. יצויין עוד, שכל ההצעות שהוצעו בכנסת, במסגרת הדיון על הצעת חוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), תשט"ז—1956, להוסיף גם את "הידועה בציבור כאשתו" כזכאית לקבל מזונות מ"בן-זוגה" — נדחו.²⁶

לעומת זאת, זכאים הידועה והידוע בציבור לקבל מזונות מעזבונן של מי שהיה ידוע בציבור כבן-זוג, כאמור בסעיף 57(ג) לחוק הירושה, הקובע:

"איש ואשה החיים חיי משפחה במשק בית משותף אך אינם נשואים זה לזה, ומת אחד מהם ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר, זכאי הנשאר בחיים למזונות מן העזבון כאילו היו נשואים זה לזה".

ומכאן מתעוררת השאלה: האם יכולה הידועה בציבור לבסס את זכותה למזונות מחיים על סמך הסכם בינה לבין הידוע בציבור כבן-זוגה, ושעל פיו התחייב האחרון לזון אותה? כלום הסכם כזה הוא חוקי ומוסרי?

שאלה זו נידונה על ידי בית המשפט העליון בפרשת **רחל יגר נגד זאב פלביץ**, בה נחלקו הדעות, כששופטי הרוב (ברנזון ומני) השיבו בחיוב, ואילו שופט המיעוט (מ"מ הנשיא השופט זילברג) השיב בשלילה.

ומעשה שהיה כך היה: המערערת היא אשת איש, שבעלה נטש

²⁶ במהלך הקריאה הראשונה של הצעת החוק חציע ח"כ שלמה הלל (כתארו אז) להוסיף לביטוי "בן-זוג" גם "מי שידוע בציבור כבן זוג". (ראה דברי הכנסת, כרך 20, ע' 1948—1949). במהלך הקריאה השנייה של החוק חזר שוב על הצעתו זו (ראה דברי הכנסת, כרך 26, ע' 1143—1144). באותה הרוח ראה גם הצעתו של ח"כ רובין (שם, בע' 1144). ההצעות הנ"ל נדחו.

אתהם נצט-מכללת ברצלוג

www.daat.ac.il

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שארה

פוגע במוסר הציבורי ואינו נוגד את טובת הציבור: ע"א 337/62, פד"י, כרך י"ז, ע' 1009 (ריזנפלד נגד יעקובסון — מ' ש'). הכנסת הכניסה את הידועה בציבור תחת כנפי חסותה במספר רב של חוקים והעניקה לה זכויות כספיות וחומריות שונות. כלום ייתכן שהמוסר הציבורי וטובת הציבור לא עמדו לעיני המחוקק בעת חקיקת החוקים הללו? המחוקק ראה לטוב לפניו לזכות את הידועה בציבור — גם בהיותה אשת איש אחר — בהנאות מהנאות שונות. האם בני חורין אנו לנשוא את עצמנו מעל למחוקק ולפסוק כי היסוד להענקת הזכויות הללו — ההסכם לחיות כבעל ואשה — רעוע ומעורער? כלום יש שני סוגי מוסר וטובת הציבור, אחד בחקיקה ואחד בפסיקה?

לאור קביעה זו, הורה השופט ברנזון — בהסכמתו של השופט מיי — להחזיר את הדין לבית המשפט המחוזי, על מנת שידון "בדבר קיום הסכם בעליה בין המערערת והמשיב המחייבו לזונה ולפרנסה במשך כל ימי חייה".

לעומת זאת, מביע מ"מ הנשיא, השופט זילברג, דעה חולקת בקוב"ע, שצדק בית המשפט המחוזי בראותו בהסכם, בעל תוכן שהמערער טוענת לו, הסכם בלתי חוקי ובלתי מוסרי. השופט זילברג קובע, כי השאלה העיקרית היא: —

"כיצד נוכל להכריז על הסכם המזונות שבין המערערת והמשיב בבלתי מוסרי ובטל נוכח העובדה כי המחוקק גופו היקנה זכויות מסויימות לאשה הידועה בציבור, ואפילו היא נשואה לאחר, אשת איש ממש, כפי שנקבע על ידי בית משפט זה במשפט פסלר, ע"א 384/61, פד"י, כרך ט"ז, ע' 102. האמנם יתנשא בית המשפט על עושהו, המחוקק, ויקבע רמת התנהגות שהיא — לדעתו — יותר מוסרית מן הרמה שקבע, או שהשלים אתה, המחוקק בכבודו ובעצמו?"

ותשובתו של השופט זילברג, אשר מהווה אף תשובה לקושינו של השופט ברנזון, היא: — כי משבא בית המשפט לפסול את הסכם המזונות שנעשה, אם נעשה, בין המערערת והמשיב, אין בית המשפט מתנשא, או חותר תחת ההשקפה המוסרית, שאומצה על ידי המחוקק בהכירו במוסד הידועה בציבור. שכן: —

"העובדה כי המחוקק הישראלי מעניק לאשה הידועה בציבור את הזכויות שנקבעו על ידו בכמה וכמה חוקים ישרא-

אתר דעת - חללית הרצון

היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

ליים, אינה מעידה כלל וכלל, כי הוא רואה כמוסרי את הסכם החיים המשותפים שנעשה בין בני הזוג לפני החילום לחיות חיי משפחה משותפים. כי לשם הענקת הזכויות הללו אין הוא מחויב 'לעגן' אותן בתוך ההסכמים הנ"ל. די לו, למחוקק, ומספיק בהחלט, אם ייצא מתוך המציאות עצמה כתוצאה מן ההסכמים, ויעלים עין לגמרי מן ההסכמים גופם... חוקי הידועה בציבור מחייבים אותנו להניח — זו היא גזירה היוצאת מלפני המחוקק — כי אין זה נוגד את טובת הכלל אם הידועה בציבור תקבל 'שיפוי' כספי בעד הנזק שנגרם לה עקב יחסיה עם האיש. אבל נוגד גם נוגד את טובת הציבור אם יוכר תוקפם המוסרי, וממילא החוקי, של ההסכמים הגוררים אחריהם את יצירת היחסים. כי... חוזים לקיום ניתנו, ואם אנו מכירים בתוקפם של ההסכמים הללו, נמצא אנו מעודדים את עצם התהוותם של יחסי הידועה בציבור. ובה המחוקק לא רצה, לפחות: לא הוכח כי אמנם רצה בכך.

לשון אחרת, פשוטה יותר: ההבדל שבין זכויותיה החוקיות של הידועה בציבור לבין חוקיותו של ההסכם היוצר את היחסים הללו, כמוהו כהבדל שבין 'לכתחילה' ו'בדיעבד': המחוקק רואה את הדברים מבחינת ה'בדיעבד', ומנסה לתקן מבחינה כספית את המעוות שנגרם בעבר על ידי יחסי הגבר והאשה. חוקיותו של ההסכם היא שאלה של 'לכתחילה', כלומר מה הן הזכויות שהוקנו על ידי ההסכם לגבי העתיד. אלה הם שני אספקטים, לגמרי שונים זה מזה, ולכן אין אנו חייבים להסיק מתוך חוקי הידועה בציבור כי המחוקק העניק להם הכשר מוסרי וחוקי" (ההדגשות במקור).

בעקבות הלכת הרוב בפרשת יגר נגד פלביץ הנ"ל, פסק בית המשפט המחוזי בתל-אביב, מפי השופט י' שילה, מזונות לידועה בציבור על סמך הסכם בעל-פה בין הצדדים. עם זאת, לא חסך השופט שילה מלבקר — מנימוקים של טובת הציבור — את הלכת הרוב ביגר נגד פלביץ, בהביעו את חששו כי: —

"משמתיר הדין היווצרות זכויות וחובות של מעמד הנישואין מכוח הסכם גרידא ועוד על פי הסכם בעל-פה שהוכחתו הולכת וקשה עם עובר הזמן, הרי חותר הוא חתירה של

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

ממש מתחת לאשיות מוסד הנישואין ומביא אנדרלמוסיה לעולם."

לעניות דעתנו, למרות שבית המשפט העליון קבע ברוב דעות בפרשת יגר נגד פלביץ הנ"ל הלכה בדבר חוקיותו של הסכם לחיי אישות של אשת איש עם גבר אחר, אין לראות עדיין בכך קביעת הלכה סופית; וזאת נוכח דבריהם של מספר שופטים מבית המשפט העליון, מהם שהביעו הסתייגות מפורשת מדעת הרוב והסכמה לדעת המיעוט (של מ"מ הנשיא, השופט זילברג), ומהם שצינו כי הם משאירים ב"צריך עיון" את השאלה. דעה ברורה וחד משמעית, המסתייגת מדעת הרוב הביע השופט קיסטר, זמן קצר אחרי פסק הדין בפרשת יגר נגד פלביץ — בפסק דינו המקיף ורב העניין בפרשת **מרים מרץ נגד יעקב הלמוט**, כששני השופטים האחרים — הנשיא אגרנט והשופט לנדוי — אינם נוקטים עמדה בסוגיה, משום שהתעוררה בהליך ביניים ולא בתביעה גופה. העובדות בקיצור היו כדלקמן: המשיב גבר נשוי ואב לילדים הציג עצמו בפני המערערת, שאף היא היתה נשואה ואם לילד, כרוק והבטיח לה נישואין. על סמך הבטחתו זו עזבה את בית בעלה וחיה עמו חיי אישות. במרוצת ההיכרות נודע לה, שהוא נשוי, אלא שהוא הצהיר בפניה, כי הוא עומד על סף הגירושין. אחר כך רכש דירה ברמת-גן ועבר לגור בה עמה. הדירה נרכשה במחיר של 28,000 ל"י, ונרשמה בחלקים שווים על שם שניהם. ברם, המשיב החתים אותה על שטר משכנתא לטובתו בסך של 14,000 ל"י, כשזמן פרעונה יהיה על פי דרישה ראשונה. זמן קצר לאחר רכישת הדירה הסתכסכו הצדדים ונפרדו. המשיב ביקש לממש את המשכנתא, אך המערערת התנגדה, והגישה בקשה לעיכוב פעולות ההוצאה לפועל בנימוק, שהיא הגישה תביעה להכריז על המשכנתא כבטלה בשל נימוקים שונים וב- עיקר — אי חוקיות, דהיינו: חיי אישות והבטחה לקיימם כששני הצדדים נשואים לאחרים. בית המשפט המחוזי (מפי הנשיא התורן ד"ר לס) דחה את בקשת המערערת בקובעו, כי הבטחת הנישואין מצד המשיב היא מעשה הנוגד את המוסר הציבורי, ולא יכולה, על כן, להוות הגנה נגד שטר המשכנתא. מכאן, ערעורה ברשות לבית המשפט העליון.

בהתייחסו לשאלה גופה, בדבר חוקיותו ומוסריותו של הסכם לחיי אישות מחוץ לנישואין, מדגיש השופט קיסטר, כי דעתו היא כדעת

אתר דעת - מכללת הרצוג

היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

המיעוט של מ"מ הנשיא, השופט זילברג, במשפט יגר נגד פלביץ הנ"ל, וכי מן הראוי שינהגו על פיה. הוא מציי, כי אין הוא רואה בהלכת הרוב משום תקדים מחייב הואיל ויש "בפסק הדין ההוא שינוי קריסודי והוא ניתן ברוב דעות".

לאחר שהשופט קיסטר מביא סקירות מעניינות: על המצב באנג' ליה ובארצות הברית (ואף במדינות הדימוקראטיה העממית כפר' לין) בדבר אי חוקיותו ומוסריותו של הסכם לחיי אישות מחוץ לנישואין, ביחוד כשאחד מבני הזוג נשוי, אשר לאור עקרון המונוגאמיה השורר שם, נוגד הדבר אף את הסדר הציבורי; על עמדתם של דיני התורה המתייחסים בשלילה לחיי אישות מחוץ לנישואין והרואים כעבירה חמורה ביותר חיי אישות עם אשת איש; על עמדתו של המחוקק המקומי בחוקי הידועה בציבור, אשר העניק זכויות בהם לא בשל היות בני הזוג קשורים בקשר או התחייבות כלשהי, אלא בשל העובדה שבזמן פטירת המפרנס הם חיו ביחד והיו ידועים בציבור כאיש ואשה, והאשה היתה תלויה בו²⁷ — מסכם השופט קיסטר מסקנותיו, כדלקמן:

"א. לפי החוק המקובל, פסול הוא כל הסכם לחיי אישות מחוץ לנישואין, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר כשאחד מהמתקשרים נשוי, ותהיינה נסיבות המקרה אשר תהיינה.

ב. החוקים, אשר בהם מוענקות זכויות והטבות סוציא' ליות מסויימות ל'ידועה בציבור', הרי הם בגדר חידוש וחריג ואין בהם אלא חידוש, לכן אין לפרשם באופן מרחיב אלא על דרך הצמצום.

ג. בוודאי שאין להסיק מתוך החוקים הנ"ל שכאילו היה ברצון המחוקק לבטל את שיטת הנישואין המונוגא' מיים, ולתת אפשרות להתקשר באופן חוקי בהסכמים והתחייבויות העומדים בניגוד למשטר הנישואין המונור' גאמיים המהווים, לפי השקפת העולם התרבותי, בסיס של חברה בריאה, ובוודאי אין להסיק שבית המשפט ראה כחוקי ויחייב אדם לקיים הסכם בו התקשר

27 לפיכך מציי השופט קיסטר, כי אין להסיק מחוקי הידועה בציבור ש"המחוקק התכוון לאפשר יצירת קשר בעל תוקף משפטי מחייב לחיים משותפים מחוץ לנישואין, ובוודאי שלא התכוון להכיר ולתת תוקף לקשר של פוליגאמיה או פוליגאמיה למעשה עד כדי כך שאסור לחזור מהתחייבות כזו".

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

לחיי אישות עם מי שאינה אשתו, או הסכם לחיי אישות עם אשה נשואה לאחר, כל עוד קשר הנישואין לא בוטל, שהרי זה פוגע במוסד הנישואין בכלל". לענייננו, קובע השופט קיסטר, שעל פי מבחני המוסר שעל בית המשפט לנהוג על פיהם, יש לראות את ההתקשרות לחיי אישות בין המערערות למשיב, כהתקשרות בלתי מוסרית הנוגדת את הסדר הציבורי. כאמור, הנשיא אגרנט והשופט לנדוי, שישבו באותו הרכב, לא נקטו עמדה בשאלת חוקיותו של הסכם לחיי אישות מחוץ לנישואין, משום שהשאלה התעוררה בהליך ביניים ולא בתביעה גופה. השופט לנדוי מעיר כי: —

"לעצם השאלה אם ההסכם בין בעלי דין אלה בלתי חוקי אם לאו, נראה לי שאף לפי דעת הרוב בע"א 337/62, ובע"א 563/65, יכול להיות שההכרעה על כך תהיה תלויה בסופו של דבר בהערכת הנסיבות, שבהן החלו בעלי דין אלה לחיות יחדיו... בדיון המקוצר בפני הנשיא התורן המלומד בבית המשפט המחוזי טרם התבררו נסיבות אלו במלואן. ואם על בית משפט זה לסטות מן ההלכה שנפסקה בערעורים ההם, כפי שמציע חברי הנכבד השופט קיסטר, בוודאי מוטב ששינוי כזה מן ההלכה הקיימת לא ייעשה בהליכי ביניים אלה". לפיכך הוחלט ברוב דעות להחזיר את הדין לבית המשפט המחוזי. ואמנם, בית המשפט המחוזי דן בעניין וקבע (מפי השופט א' מני), כי בהיות המשכנתא בטוחה להסכם בלתי חוקי, לא יתן בית משפט ידו למימושה, ועל כן דחה תביעתו של המשיב להוציא לפועל את המשכנתא. על פסק-דין זה הגיש המשיב ערעור לבית המשפט העליון, כשהצדדים תופסים כעת עמדות נוגדות: המשיב שם הפך להיות המערער כאן, ואילו המערערת שם הפכה להיות המשיבה כאן; הכוונה לפסק הדין: **יעקב הלמוט נגד מרים פריץ**. בית המשפט העליון דחה את הערעור.

השופט י' כהן, שנתן את פסק הדין העיקרי, עורר **מיוזמתו** את שאלת חוקיותו של הסכם לחיי אישות מחוץ לנישואין כששני הצדדים או אחד מהם נשואים לאחרים. הוא מראה, בצדק, לאור האסמכתאות השונות, שטרם ניתנה הכרעה סופית בבית המשפט העליון בשאלת חוקיותו (או אי חוקיותו) של הסכם לחיי אישות מחוץ לנישואין. מסקנתו היא על כן, כי למרות הלכת הרוב

אתר דעת - מכללת הרצוג

היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

ביגר נגד פלביץ, "עדיין לא התגבשה הלכה בבית משפט זה, שהסכם לחיי אישות מחוץ לנישואין איננו נגוע באי חוקיות, תהיינה נסיבות העניין אשר תהיינה". ולדעתו, אין צורך להכריע בשאלה זו בערעור זה.

ברם, שני השופטים האחרים שישבו בדין עמו הסכימו לתוצאה אליה הגיע, אך ציינו כי אינם מחווים כל דעה ביחס לשאלה אם נתגבשה הלכה על ידי בית המשפט העליון בשאלת חוקיותו של הסכם לחיי אישות מחוץ לנישואין.

(ח) שינוי שם משפחתה של "הידועה בציבור כאשתו" לשם משפחתו של הידוע בציבור כבעלה

כלום יכולה ידועה בציבור לשנות שם משפחתה לשם משפחתו של הידוע בציבור כבעלה? שאלה זו העסיקה את בית המשפט העליון בשנים האחרונות, וכמו באספקטים אחרים של בעיית הידועה בציבור ניגלו בה חילוקי דעות יסודיים בין שופטי בית המשפט העליון. נפנה תחילה להוראות הרלבאנטיות שבחוק השמות, תשט"ז—1956 ואחר כך לעמדת הפסיקה.

בסעיף 10 לחוק השמות, תשט"ז—1956 נקבע, כי "בגיר רשאי לשנות שם משפחתו ושמו הפרטי", אלא ששינוי השם טעון — לפי סעיף 15 לחוק — "הודעה בכתב לשר". לפי סעיף 16 לחוק רשאי השר, לפסול שינוי השם, "אם סבור הוא שהשם החדש עלול להטעות או לפגוע בתקנת הציבור או ברגשותיו". במידה ששינוי השם לא נפסל, מורה סעיף 17 לחוק, כי על השר לתת, תוך חודש ימים מקבלת ההודעה, תעודה המעידה על שינוי השם ותוקפו מתאריך השינוי.

השאלה שהוצגה לעיל, נידונה בשנת 1966 באופן יסודי על ידי בית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק, בהרכב של חמישה שופטים, בפסק הדין בעניין **עליזה זמולון נגד שר הפנים** (להלן: "פרשת זמולון"). העותרת היתה "ידועה בציבור כאשתו" של המנוח אמיל רוזנהיים, שחי אתה "כבעל ואשה לכל דבר, כולל חיי אישות וחיים אלה נמשכו עד לפטירתו". היא לא נישאה למנוח, מאחר שהרבנות סירבה להכיר בגירושין העותרת מבעלה הקודם, ממנו נתגרשה בגרמניה בגירושין אזרחיים בלבד. לאחר פטירת המנוח, ביקשה העותרת להיקרא על שם משפחתו "רוזנ"

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

היום", אך שר הפנים פסל את שינוי השם, משום שלדעתו עלול השם החדש "להטעות את הציבור לחשוב שהעותרת היתה נשואה כדין למר אמיל רוזנהיים המנוח". העותרת ביקשה צו על תנאי נגד שר הפנים, אך בג"צ ברוב דעות של שלושה נגד שניים ביטל את הצו על תנאי, באשרו פסילת שינוי השם. שופטי הרוב (השופטים הלוי, לנדוי וקיסטר) מנמקים את ביטול צו על תנאי על הנימוקים הבאים:

(1) המבחן אם השם החדש "עלול להטעות", לפי סעיף 16 לחוק, הוא — "לעולם אובייקטיבי", והכוונה — "לאפשרות קרובה-לוודאי של הטעיה, להבדילה מכוונה לרמות או להונות". (2) דווקא משום שהעותרת היתה "ידועה בציבור כאשתו" של המנוח רוזנהיים, והואיל ורבים אינם יודעים את המשמעות המשפטית המדויקת של מונח זה, הרי אם יתווסף שינוי שם משפחתה ל"רוזנהיים", קיימת — כלשון השופט הלוי — "אפשרות קרובה לוודאי כי יוטעו אנשים על ידי השם רוזנהיים ויאמינו שהעותרת היא אמנם אלמנתו של המנוח אמיל רוזנהיים, הטעיה העלולה לגרום נזק או לפגוע בזכויותיהם של אנשים בלתי ידועים מראש". זאת ועוד, גם חזוקה של טעות, שאילמלא כן היתה פגה במשך הזמן, כמוה כהטעיה מלכתחילה. מומנט זה מודגש בשינויי גוון גם בדברי השופטים לנדוי וקיסטר.

השופט לנדוי מציין, כי טעם חשוב להסדר סטאטוטורי של המ-חוקק הישראלי בעניין השמות הוא "ששם המשפחה של אדם משמש לא רק לזיהוי האישי כלפי כולי עלמא, אלא לפי המקובל בחברה הוא גם סימן היכר בעיני כל לייחוס הילדים אל הוריהם ולמעמד האשה הנשואה בתור שכזאת". הוא מוסיף, כי לציבור אינטרס חיובי "שלא יטושטשו התחומין בין מעמד האשה הנשואה או האלמנה, שהיתה נשואה, ובין 'מוסד' הידועה בציבור". מסקנתו, על כן: —

"באישור רשמי של שינוי שם של הידועה בציבור לשם הגבר, עמו היא חיה או היתה חיה, טמונה ממילא סכנה של הט-עיית הציבור, משום אותו חשש של ערבוב התחומין עליו דיברתי; ואחת היא אם אישור רשמי כזה מבוקש מראש, בתחילת החיים המשותפים או בדיעבד, אחרי שהם כבר הסתיימו".

גם השופט קיסטר מדגיש, כי שינוי השם עלול להטעות לפחות

אתר דעת - מכללת הרצוג היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

אותו חוג של אנשים, שלא הכיר את ענייני בני הזוג מקרוב. לפיכך "השיקול שחייב להדריך את הרשות המוסמכת לעניין שינוי השם הוא אם שינוי זה עלול להטעות את הציבור או חלק ממנו ביחס למעמדה של מבקשת השינוי".

לענייננו, קובע השופט קיסטר כי: —

"שינוי שמה (של העותרת — מ' ש') עלול להביא לידי יצירת הרושם המוטעה בקרב הציבור שהיא התגרשה מבעלה הקודם כדת וכדין ונישאה למנוח לאחר מכן... לשר הפנים הוקנתה בחוק הסמכות לפסול שינוי שם העלול להביא להטעיית הציבור, וסבורני — לאור כל האמור — שהשימוש שהוא עשה בסמכותו זו היה בהתאם ללשון החוק ומטרותיו".

כנגד זה פסקו שופטי המיעוט (השופטים ברנזון וויתקון), כי יש לעשות את הצו על תנאי החלטי.

לדעת השופט ויתקון, זכותו של אדם בגיר לשנות את שמו, היא "אחת מזכויות היסוד, שהמשפט מעניק לו במדינה חופשית"²⁸. מכאן, יש לפרש את הנימוק, שעליו מסתמך השר לשלילת הזכות מכוח סעיף 16 לחוק השמות — "עלול להטעות" — פירוש דווקני. המבחן למלים "עלול להטעות" הוא, לדעתו, הטעיה בכוונה רעה. לפיכך אפילו תאמר, שיש בשינוי שם משפחתה של העותרת משום הטעיה, "אין זו אלא אותה 'הטעיה' הטמונה בכל שינוי שם, ושאין בהטעיה זו עילה לפסילת השם אלא אם כן מצטרפת אליה מטרה פסולה וכוונה רעה".

השופט ברנזון מוסיף, כי שינוי שמה של העותרת מזמולון לרוזנ-היים אין בו כדי להטעות את הציבור. שכן אין להעלות על הדעת, שאותם האנשים שידעו את האמת — כי העותרת והמנוח לא היו נשואים כדין, יתחילו לחשוב מעתה עקב שינוי שמה באופן רשמי ל"רוזנהיים", לאחר שהמנוח הלך לבית עולמו, שהיחסים ביניהם נהפכו לנישואין כדת וכדין. כמו כן, אותם האנשים שהכירו את העותרת והמנוח אך לא ידעו את טיב היחסים המשפטיים האמיתיים ביניהם ובחיי המנוח קראו לה בשם רוזנהיים, ימשיכו

²⁸ השופט לנדוי מוסיף מקביעה זו באמרו, שהיה "שומר תואר זה לזכויות החיוניות באמת לחירותו של אדם".

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

לעשות כן. לגביהם שינוי השם אינו גורע ואינו מוסיף. ולבסוף, ביתם לאנשים שלא ידעו את המנוח ואינם מכירים את העותרת לא אומר השם רוזנהיים ולא כלום.

למרות הליבון המלא, שזכתה הסוגיה, בה עסקינן, בפסקי דיניהם של שופטי הרוב ושופטי המיעוט, התעוררה השאלה שנית במשפטה של בלה אייזיק (שי"ק), פעם אגב אורחא בפסק דינו החולק של השופט ח' כהן, ואחר-כך לגופו של עניין.

השופט ח' כהן, שדן בסוגיה זו, בפסק הדין **בלה אייזיק (שי"ק) נגד משרד הפנים** קובע, שלמרות ההלכה שנפסקה על ידי שופטי הרוב בפרשת זמולון, "אין אני בן חורין לתקוע עצמי בדבר הלכה שנפסקה ואינה נראית בעיני נכונה". לדעתו, צדקו דווקא שופטי המיעוט (השופטים ויתקון וברנזון) בפרשת זמולון הנ"ל. שכן אין לך שינוי שם שאיננו עלול להטעות. אך הטעיה זו זכתה לגוש-פנקה מאת המחוקק בקובעו, שכל אדם בגיר רשאי לשנות את שמו, כלומר — רשאי הוא "להטעות את הציבור" לחשוב ששמו החדש הוא שמו המקורי. לפיכך יש לפרש את סעיף 16 לחוק השמות כך ש"ההטעיה האמורה שם צריכה להיות חורגת בטיבה ובטבעה מגדר כל ההטעיות הנובעות מעצם שינוי השם מאליהן". הוא מקבל את פירושו של השופט ויתקון בפרשת זמולון להגביל את ההטעיות העשויות לשמש עילת פסילה, אך לאותן ההטעיות בלבד הנעשות או המתוכננות ב"כוונה רעה". מסקנתו, היא, על כן: —

"היות 'השם החדש עלול להטעות' כמשמעות דיבור זה בסעיף 16 לחוק, מצביעה על הטעיה אחרת ושונה מזו העלולה להיגרם על ידי השם המשותף לאיש ולאשה החיים יחדיו, כאילו נשואים הם כדין. הטעיה כזו, אפילו עלולה היא לקרות (ולעניין האפשרות הזאת אין לי מה להוסיף על דברי השופט ברנזון בבג"צ 73/66 הנ"ל), יכול שתהא בכלל ההטעיות אשר הן בגדר סעיף 16 לחוק, אך ורק באותם המקרים אשר בהם יש לשר יסוד סביר להניח (להיות 'סבור') כי שינוי השם לא נעשה בתוס-לב על ידי אשה שרצונה להיקרא בשם משפחת אישה וילדיה, אלא כי שינוי השם בא בכוונת זדון להטעות את השלטונות, או גוף או אדם פלוני, ולהציג לפנייהם את השם החדש כמצב שווא במרמה".

אתר דעת - מכללת הדעת החלטת בן מוסד הידועה בצבור לבין מוסד המשפחה

השאלה, נשוא דיוננו, עלתה מחדש לגופו של עניין בעתירתה של אותה בלה אייזיק (שי"ק) נגד שר הפנים (להלן: "פרשת אייזיק שי"ק").

העותרת ומר ישעיהו שי"ק חיים יחדיו כבעל ואשה ולהם שתי בנות. הם הכריזו ומכריזים קבל עם ועדה שאין הם נשואים כדין. ואמנם, הם לא נישאו מעולם מטעמים עקרוניים, משום שהם מתגדים לנישואין דתיים. לכל אחת משתי בנותיהן ניתן על פי הסכמת ההורים שם המשפחה שי"ק. העותרת פנתה לשר הפנים והודיעה לו על שינוי שם משפחתה מאיזיק לשי"ק. לדבריה, מניעה לכך היו כפולים:

- (1) השם שי"ק הוא ראשי תיבות של "שלום", "יושר", "קדושה", המסמלות את שאיפותיה ואת השקפת עולמו של מר שי"ק.
- (2) עז רצונה של העותרת שלה ולבנותיה יהיה שם משפחה אחד. שר הפנים החליט לפסול את שינוי השם, בהיותו סבור שהשם החדש עלול להטעות שהגב' אייזיק נשואה כדין למר ישעיהו שי"ק, וכן עלול לפגוע בתקנת הציבור. מכאן, עתירתה לבג"צ נגד שר הפנים.

כמו בפרשת זמולון, אף בפסק דין זה נחלקו הדעות, כשדעת הרוב (הנשיא אגרנט והשופט י' כהן כנגד דעתו החולקת של מ"מ הנשיא, השופט זוסמן) החליטה לבטל את הצו על תנאי נגד שר הפנים, ולאשר פסילת שינוי השם מ"אייזיק" ל"שי"ק".

הנשיא אגרנט, שנתן את פסק דין הרוב, מזכיר את פסק הדין בפרשת שטנד נגד שר הפנים, סוקר באריכות, וביסודיות את דעותיהם של שופטי הרוב והמיעוט בפרשת זמולון הן כדי להראות, כי "הבעיה שלפנינו זכתה לליבון מלא", והן כדי להצביע, "שגם הנמקת שופטי הרוב, גם זו של שופטי המיעוט, היא כבדת משקל ולפיכך לא יהיה זה מן המידה, אם ניכנס מחדש בעובי הקורה של הבעיה". לפיכך, קובע הנשיא, כי ההלכה הפסוקה של בית המשפט העליון בסוגיה זו, ביחוד כשהבעיה לובנה היטב בפני הרכב של חמישה שופטים, "מחייבת שלא נתערב בהחלטת המשיב לפסול את שינוי השם המבוקש". שכן בהיות העותרת "ידועה בציבור כאשתו" של ישעיהו שי"ק, הרי שינוי שם משפחתה מ"אייזיק"

29 שלא כנשיא, משאיר השופט י' כהן ב"צריך עיון" את השאלה אם נחשבת העותרת כמי ש"ידועה בציבור כאשתו" של מר שי"ק, על אף העובדה ששניהם מכריזים השכם והערב שאין הם נשואים זה לזה.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

ל"שי"ק" עלול — כפי שנובע מהלכת זמולון — להטעות את בני הציבור, או חלק גדול מהם, לחשוב שהיא נשואה למר שי"ק כדון. הנשיא מוסיף, כי אף אם מניעה של העותרת לשינוי שם משפחתה הם מניעים, שיש להתייחס אליהם באהדה, ואין לראות בהם משום כוונה רעה או מטרה פסולה, "אין להם עניין לכאן, באשר המבחן של 'עלול להטעות' הוא אובייקטיבי". הוא מוסיף, כי גם העובדה שהעותרת ומר שי"ק הכריזו ומכריזים ברבים שאינם נשואים זה לזה כדון, היא "בלתי רלבאנטית, הואיל והנחת ההלכה היא שתמיד יימצאו אנשים 'בלתי צפויים', שלא ידעו על הפירסור מים ההם ואשר עקב שינוי השם עלולים להיתפס לאמונה המוטית, שלעותרת המעמד של אשה שנישאה כדון למר שי"ק". בהמשך פסק דינו המקיף ורב העניין, מוסיף הנשיא שלושה אגרו-מנטים חשובים, שיש בהם כדי לתמוך ולחזק את הלכת הרוב בפרשת זמולון, ביחס לבעיה המשפטית הנדונה.

לעומת זאת, פסק מ"מ הנשיא, השופט זוסמן, בפסק דינו החולק, כי יש לעשות את הצו על תנאי החלטי. הוא מציין, כי מסכים הוא לדעת הנשיא, ש"חלילה לו לבית משפט זה לקעקע יסודותיה של הלכה פסוקה, זולת במקרים יוצאים מן הכלל". את המקרים היוצאים מן הכלל שואב מ"מ הנשיא מפסק דין אנגלי משנת 1944, בו נימנו ארבעה סייגים לכלל התקדים המחייב, שאחד מהם, הרביעי, הוא "כשפסק-הדין ניתן בלא שבית המשפט נתן דעתו על הוראת חוק חקוקה". וכאן, תוקף מ"מ הנשיא את הלכת הרוב בזמולון, בקובעו:

"מרהיב אני עוז בנפשי לומר כי פסק דינו של בית משפט זה בבג"צ 73/66 הנ"ל בא בגדר הסייג הרביעי להלכת התקדים המחייב, והוא ניתן בלא ששופטי הרוב הופנו אל הוראת החוק הקובעת דין שמה של אשה נשואה".

בהמשך, הוא מבהיר, שהשופט הלוי הביא מסעיף 6 לחוק השמות רק את הרישא, לאמר: — "אשה מקבלת עם נישואיה את שם משפחת אישה...". והוא לא הביא את המשך הסעיף, שעל פיו: — "רשאית היא, בכל עת, לצרף לשם משפחת אישה את שם נעוריה או את שם משפחתה הקודם, וכן רשאית היא לשאת את שם נעוריה או את שם משפחתה הקודם בלבד". השופט זוסמן מוסיף כי "הלכתם של שופטי הרוב מבוססת על קריאה מקוטעת זו של

אתה סומך על מלכות ה' ומוסד המשפחה לבין מוסד המשפחה

הסעיף". הוא מציין, כי סעיף 6 לחוק השמות נותן ברירה לאשה נשואה :

- (א) לשאת את שם בעלה.
- (ב) לצרף שם נעוריה לשם בעלה, או
- (ג) לשאת שם נעוריה בלבד.

מכאן, על אף נוהג הבריות, לא אימץ החוק לעצמו את הכלל, שאשה נשואה חייבת לשאת שם בעלה, "וממילא נשיאת שמו אינה מעידה על נישואי הזוג, ובוודאי לא על תוקף הנישואין". לכן הואיל ובסעיף 6 לחוק השמות "ניטרל" המחוקק את השמות של בני-הזוג והוציא מהם כל רמז למעמד, אם נשואים הם אם לא, הרי שר הפנים "חוטא למטרת החיקוק, אם הוא משתמש בשיקול דעתו כדי להנהיג הסדר שלפיו אשה נשואה בלבד תשא שם בעלה, ושוני השמות יישאר לנצח סימן לכך שהזוג לא התחתן".³⁰

מסקירה תמציתית זו של דברי השופטים, שיסבו בפרשות זמלון ואייזיק-שי"ק למדים אנו, כי כמעט לכל שופטי בית המשפט העליון ניתנה הזדמנות להביע דעתם ביחס לסוגיה, בה עסקין — אם רשאית ידועה בציבור לשנות שם משפחתה לשם משפחת הידוע בציבור כבן זוגה — כששופטי הרוב, עליהם נמנים: הנשיא אגרנט, והשופטים הלוי, קיסטר, לנדוי, וי' כהן השיבו **בשלילה**, ואילו שופטי המיעוט עליהם נמנים מ"מ הנשיא (זוסמן) והשופטים ויתקון, ברנזון וח' כהן — השיבו **בחוב**.

(ט) סיכום ומסקנות: היחס בין מוסד הנישואין לבין מוסד "הידועה בציבור"

כלום לא טושטשו התחומין — לאור החקיקה והפסיקה המקורית בסוגיית הידועה והידוע בציבור — בין מוסד הנישואין לבין מוסד "הידועה בציבור"?

כמו שראינו, היכה מוסד "הידועה בציבור" שורשים עמוקים בחקיקה המקומית במישורים של דינים שונים, וזכה לפרשנות מרחיבה על ידי בית המשפט העליון, אשר החיל את חוקי הידועה בציבור — בהיעדר הוראה מפורשת הקובעת אחרת כבחוק מס עזבון

30 ראה ביקורתו של א' ידן על דעת המיעוט של מ"מ הנשיא ברשימתו "אמת ויציב" (הידועה בציבור הרוצה לשאת שם בן זוגה), הפרקליט, כרך כ"ח, ע' 152, 161.

ד"ר מנשה שאהר דעת - מכללת הרצוג

ובחוק הירושה — לא רק על איש ואשה פנויים, אלא גם כאשר שניהם או אחד מהם נשואים באותו זמן כדין לאחרים. בחוקים אלה הוענקו ל"ידועה בציבור כאשתו" (ובחלק מהן אף ל"ידוע בציבור כבעלה") זכויות והטבות שונות, שעד לחקיקתם יחדו לבלי זוג הנשואים כדין.

עם זאת, יהיה זה מופרז לומר, כי בכל התחומים ובכל השטחים שורה כיום מעמדה של "הידועה בציבור כאשתו" למעמדה של אשה נשואה כדין; ועל כן קשה לומר, שטושטשו התחומים בין מוסד הנישואין לבין מוסד הידועה בציבור. עדיין קיימת מערכת דינים נרחבת, אשר חלה רק על **בני זוג נשואים** ואינה חלה על בן-זוג הידועים בציבור. מערכת דינים זו מוצאת ביטוייה במישורים שונים, כגון פרוצדורה, דיני ראיות, דיני הוצאה לפועל, דיני נזיקין, דיני מיסים, דיני צבא ועוד.

כעיקרון ניתן לומר, כי כל אימת שהחוק משתמש בביטויים "בן-זוג", "אשה", או "בעל", מבלי לומר מפורשות שביטויים אלה כוללים גם את הידועה ו/או הידוע בציבור, הרי משמעותם היא **אך לבן-זוג מנישואין כדין**.

ביחס **לחובת המזונות**, כבר עמדנו על כך, כי בעוד מוטלת על אדם החובה לזון את אשתו לפי הוראות הדין האישי החל עליו, לא מוטלת עליו חובה מכוח הדין לזון את "הידועה בציבור כאשתו", אלא אם נערך הסכם — במפורש או מכללא בין הצדדים; ואז מושתתת החובה על סמך ההסכם. זאת ועוד, במקרה של נישואין חלה על אדם חובה לזון אף את **קרובי בן-הזוג**, הכוללים: ילדיו הקטינים של בן-זוגו, הורי בן-זוגו; הורי הוריו של בן-זוגו; אחיו ואחיותיו של בן-זוגו. חובה זו, הנובעת מקירבת נישואין, פוקעת עם פקיעת הנישואין בין בני הזוג. לעומת זאת, לא מוטלת על אדם כל חובה מכוח הדין לזון את קרובי הידוע בציבור כבן-זוג.

ביחס להלכות, שנפסקו על ידי בית המשפט העליון בעניין שות-פוט בנכסים של בני-זוג נשואים — אשר על פיהן הולכים לפי כוונת הצדדים, ובאין כוונה אחרת משתמעת מאורח חיי הנישואין ומהתנהגותם הכללית בענייניהם הכספיים, מוחזקים הם מכוח הדין, שהם מתכוונים לשותפות שווה בנכסיהם — טרם נפסקה

31 ראה גם: הרנון, דיני ראיות, הוצאת הדפוס האקדמי, תש"ל, ע' 83.

אתר דעת - מכללת הרצוג

היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

הלכה, לעניות דעתנו, אם חלות הן גם על בני זוג הידועים בציבור. לדעתנו, אם נתעלם בשלב זה משאלת חוקיותו של הסכם לחיי אישות מחוץ לנישואין, אין כל סיבה שלא להפעיל הלכות אלו גם על בני זוג ידועים בציבור, כשמתמלאים התנאים העובדיים לכך, דהיינו — כשהצדדים חיו כבעל ואשה במשך תקופה ממושכת, ניהלו משק בית משותף, השיגו את הכנסותיהם מתוך מאמץ משותף והוציאו הוצאותיהם מתוך "הקופה המשותפת". אם כי, מאד ייתכן, כי מידת ההוכחה הנדרשת מן "הידועה בציבור כאשתו" לשם הפעלת ההלכות הנ"ל תהא גדולה יותר מאשר זו הנדרשת מן האשה הנשואה כדין.

בהקשר זה, מן הראוי להדגיש, כי מהצעת חוק יחסי-ממון בין בני-זוג, תשכ"ט—1969 למדים אנו, כי אין בכוונתם של מנסחי ההצעה להחיל את הוראותיה (בדבר איזון המשאבים) על בני זוג ידועים בציבור, למעט הוראת סעיף 14 להצעת החוק, הדנה באחריותם המשותפת של בני הזוג (ושחלה מפורשות גם על הידועים בציבור כבני-זוג) לחובות שאחד מהם קיבל על עצמו לסיפוק הצרכים הסבירים של משק הבית המשותף.³²

לפני שנסיים את הדיון בסוגיית הידועה בציבור, יורשה לנו להעיר, כי קשה לנו להשתחרר מהרגשת אי הנוחות, המעיקה עלינו, בשל ההכרה השיטתית של המחוקק המקומי, במישורים של דינים שונים, במוסד הידועה בציבור, אשר כפי שהתפתח בפסיקה, אין לו אח ורע בשום שיטה משפטית אחרת. נכון שישנן סיבות לא מעטות, כפי שניסינו לעמוד עליהן,³³ להיווצרותו ולהתפתחותו של מוסד זה, וכי יש קשר בין חוקי הידועה בציבור לבין תחולת הדין הדתי בארץ בידי נישואין וגירושין. מוכנים אנו לקבל את דעתו של השופט ח' כהן כי כמדינת סעד, "שוקדת המדינה על מתן זכר-יות אלו לאלמנות, לא באשר נישאו לבעליהן כדת וכדין, אלא באשר שיכלו את מפרנסיהן, אם בפועל ואם בכוח, ובאשר רכשו להן כלפי מפרנסיהן אלה, בעמל כפיהן ובמסירות נפשן, זכויות שהמדינה מכירה בהן ודואגת למימושן". ברם, לא ברור לנו, מדוע הרחיק המחוקק לכת בהעניקו זכויות והטבות שונות לידועה

32 על המיוחד בהוראה זו בהשוואה לשאר חוקי הידועה בציבור כבר עמדנו בסוף סעיף ב' למאמר זה.

33 בסעיף ג' למאמר זה.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

בציבור, גם כאשר היא ו/או בן זוגה הידוע בציבור נשואים כדין באותה עת לאחרים.

הדגשנו את "המחוקק" ולא הזכרנו את "בית המשפט העליון" משום, שבכל הכבוד, אין אנו שותפים לביקורתם של רבים וביניהם חברי כנסת על פסק דינו של בית המשפט העליון בפרשת **מדינת ישראל נגד פסלר**, בקובעו כי בהיעדר הוראה מפורשת הקובעת אחרת, כולל הביטוי "ידועה בציבור כאשתו" לא רק אשה פנויה אלא גם אשת-איש. אם אכן טעה בית המשפט העליון בפירוש זה, מדוע לא התערב המחוקק וקבע, כי בכל דברי החקיקה, בהם מופיע הביטוי "הידועה בציבור כאשתו", יש להוסיף את המלים **"שאיננה אשת איש"**; ועל אותו משקל בכל דברי חקיקה בהם מופיע הביטוי "בן זוג הידוע בציבור", להוסיף את המלים **"שאיננו נשוי כדין לאחר"**. נראה לי, כי דווקא בית המשפט העליון בפרשת מדינת ישראל נגד פסלר הוא שנתן למחוקק אור ירוק והזדמנות מצוינת להבהיר כוונתו במפורש, אם אכן כוונתו שונה מן הפירוש, שניתן באותו פסק. הלא זה לשונו של הנשיא אולשן שם: —

"לאמיתו של דבר, מבקש ד"ר אלון מאתנו שאנו נוסיף בחוק אחרי המלים 'האשה הידועה בציבור'... את המלים 'שאיננה אשת איש'. אילו זו היתה כוונת המחוקק בחוקים הנ"ל, אין ספק שהיה בעצמו מוסיף את המלים הללו. אין להניח שהמחוקק בחוקקו את החוקים הנ"ל ובהשתמשו במלה 'אשה' נעלם ממנו שכאשר מדברים על אשה היא יכולה להיות נשואה. במקרה כגון זה בוודאי שהוספת מלים אלו על ידי בית המשפט היתה מהווה מעשה חקיקה שאיננו בסמכותו".

המעניין הוא, שלאחר פסק הדין בפרשת מדינת ישראל נגד פסלר, מצא המחוקק להורות בשני חוקים — חוק מס עזבון (תיקון מס' 3), תשכ"ד—1964 וחוק הירושה, תשכ"ה—1965 — שאין הוראותיהם חלות אלא רק כאשר המנוח ובן הזוג הידוע בציבור שלו היו **פנויים** בשעת פטירת המנוח-המוריש. ברם, ביחס לכל החוקים האחרים, בהם מופיעים הידועה והידוע בציבור ושקדמו לפסק הדין בעניין מדינת ישראל נגד פסלר, לא מצא המחוקק להכניס תיקון סטאטוטורי בכיוון זה. יתר על כן, אף בחוקים שבאו **לאחר** פסק הדין בעניין מדינת ישראל נגד פסלר, למעט חוק מס עזבון וחוק הירושה, לא הוסיף המחוקק את הסייג

אתר דעת - מכללת הרצוג

היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

בדבר אי היותו של בן הזוג הידוע בציבור נשוי כדין לאחר. כלום אין לראות בכך הסכמה של המחוקק, לפחות מכללא, לפירושו של בית המשפט העליון ביחס לחוקי הידועה בציבור למעט חוק מס עזבון וחוק הירושה ?!

עם כל הכבוד, אין דעתנו נוחה מן ההכרה במוסד זה של הידועה בציבור על הזכויות וההטבות הכרוכות בו, כאשר בני הזוג, או אחד מהם, נשואים כדין באותה עת לאחרים; וביחוד כאשר הידועה בציבור היא אשת-איש, דבר שיש בו משום פגיעה קשה באחד האיסורים החמורים ביותר של ההלכה — חיי אישות של אשת איש מחוץ לנישואין. וזאת בעיקר מן הנימוקים הבאים:

(1) הכרה זו יש בה כדי לפגוע בטהרת חיי המשפחה וביציבותה, ועלולה לשמש גורם מעודד למעשי בגידה וניאוף. היא עלולה לגרום לממזרות (כשהידועה בציבור היא אשת-איש) על התוצאות הקשות הנובעות מכך לילדים (שיוולדו מחיי האישות שלה עם בן זוגה הידוע בציבור). ובכלל, חקיקה זו עלולה להעמיד בספק את עצם היווצרות המשפחה, כתא הראשוני של החברה.³⁴ לשם מה על האשה להתקשר בכבלי נישואין, אם היא יכולה לקבל את אותן הזכויות ללא קשר זה, אלא על ידי עובדת חיה המשותפים עם "בן-זוגה", ואת אותן הזכויות שאינן מוענקות לה בחוק, לקבלן באמצעות חוזה הנערך במשרדו של עורך-דין? בצדק, מעיר השופט קיסטר, "שמן המחוקק בארץ בוודאי שראוי היה לצפות שיראה בהענקת זכויות לאשה הנשואה לאחר כגורם העשוי לעודד מעשי בגידה, ושיסתייג מזה".

(2) ההכרה במוסד של "הידועה בציבור" בצורתו הני"ל עלולה לפגוע קשות הן באשה הנשואה כדין והן בילדי בני-הזוג. "באשה הנשואה כדין" — כיצד ? טול למשל, בעל הנשוי עם אשה שנים רבות, שניהלה את משק

34 יפה אמר השופט זילברג: "אין אני סבור, כי כיוון התקדמותו של המין האנושי הוא לעבר השתחררות מכבלי הקשר המשפחתי. רק כאשר ילדים יגדלו על העצים, תתרחש ישועה כזאת! כל עוד התינוק זקוק לשדי אמו, והאם זקוקה לחבר, שישתתף אתה בצער גידול בנים, לא תסוף המשפחה, ולא תעבור מן העולם. אין קיום לחברה האנושית, אלא אם כן שומרים כבבתי העין על התא הראשוני שלה, הוא תא המשפחה". (מתוך ע"א 337/62, ריזנפלד נגד יעקובסון, פד"י, כרך י"ז, ע' 1009, 1021).

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

בית, ילדה לו ילדים וגידלה אותם, לפתע החליט לעזוב אותה ואת ילדיו ללא כל סיבה, זולת זו שמצא אשה אחרת, "ידועה בציבור", ועבר לגור עמה. עכשיו צא וראה, לאשה הנשואה, "שעמלה וטרחה והקריבה חייה למען משפחתה" לא רק שאין לה כל תרופה נגד הבעל — לא אזרחית ולא פלילית — אלא שהמחוקק מעניק לידועה בציבור, אשר אולי באשמתה ובעידודה נהרסה משפחה שלימה, זכויות כספיות וחומריות שונות במישורים של דינים שונים. התתואר פגיעה חמורה מזו באשת נעוריו של אותו אדם, שלפתע ללא דין וללא דיין החליט לעזוב אותה, להפקירה ולהכריחה בדרך זו להתגרש ממנו? ואם לא תיאור להתגרש, ייתכן ותיראה דווקא היא בעיני הציבור כאשה הרעה, המפריעה לאושרם של "בני הזוג" ³⁵... כלום לא זקוקה האשה הנשואה להגנה מפני "הידועה בציבור" של בעלה? ³⁶

"בילדי בני-הזוג" — כיצד?

קרה במשפחה בעטיה של הליכתו של בעל ואב לילדים ל"ידועה בציבור" שלו, או של אשה ואם לילדים ל"ידוע בציבור" שלה עלול לפגוע קשות בילדים. השופט קיסטר מדגיש, כי חלק גדול מן העבהיינים ובעלי הפרעות נפשיות בא מבתי הרוסים. הריסת בית כתוצאה מהתקשרות לידועה או לידוע בציבור עלולה להשפיע לרעה על הילד הרבה יותר מאשר במקרה שהילד התייתם בשל מותו של אחד ההורים. שכן במקרה של התקשרות כזאת — בין על ידי האב ובין על ידי האם — הרי "בנוסף על עצם הצער והכאב של הריסת הבית, נוספים כאן גורמים נוספים של התמרמרות, רכילות בסביבה וקלון לילד — גורמים שבעטיים סובל הילד קשות".

(3) ההכרה במוסד של "הידועה בציבור" בצורתו הנ"ל אינה מתיישבת, עם כל הכבוד, עם משטר הנישואין המונוגאמיים בישראל.

³⁵ ראה שינבויים, התפוררות ערכים, חוברת "הידועה בציבור", הוצאת המפד"ל, תשכ"ה, ע' 47.

³⁶ מעניין לציין כי בשנת 1958 הגיש ח"כ בן מאיר המנוח, הצעת חוק לתיקון שיוני זכויות האשה, כדי להבטיח שחוקי הידועה בציבור לא יפגעו באשה החוקית. על פי הצעה זו יש להוסיף לסעיף 4 לחוק שיוני זכויות האשה סעיף 4א', הקובע:

"על אף האמור בכל דין אחר, זכויות האשה הנשואה כדין לא ייפגעו עקב הענקת זכות כל שהיא לאשה אחרת, המוגדרת בכל דין שהוא כידועה בציבור כאשתו". ראה דברי הכנסת, כרך 23, ע' 1187. כן ראה: ד"ר בן-מאיר, הידועה בציבור — בחקיקה ובפסיקה, גלילין, כרך כ'.

אתר דעת - מכללת הרצוג

היחס בין מוסד "הידועה בציבור" לבין מוסד המשפחה

אל, המהווה — לפי השקפת העולם התרבותי — יסוד לחברה בריאה ומתקדמת.³⁷

המחוקק הישראלי קובע בחוק לתיקון דיני עונשין (ריבוי נישואין), תשי"ט—1959 את הביגאמיה כפשע, ומורה בסעיף 2 לחוק, כי: — "נשוי הנושא אשה אחרת, ונשואה הנישאת לאיש אחר — דינם מאסר חמש שנים".

וכך נוצר מצב מוזר: נשוי או נשואה, אשר רק עורכים טכס נישואין שניים, אפילו לא חיים כלל בפועל עם בן-הזוג החדש, עוברים עבירה פלילית, שהיא בגדר פשע, וצפויים למאסר חמש שנות מאסר, ואילו אם אותו נשוי או אותה נשואה אינם עורכים טכס נישואין שניים, אך חיים בפועל "חיי משפחה במשק בית משותף" עם "בן-הזוג החדש", לא רק שאינם עוברים כל עבירה, אלא שהמחוקק מעניק להם (או לאחד מהם) באמצעות חוקי הידועה בציבור "פרס", המתבטא בשורה של זכויות והטבות במישורים של דינים שונים.

לפי כל הנאמר, נראה לנו, כי אם המדינה מעוניינת בקיום מסגרת משפחתית בריאה, עליה לתת דעתה על האספקטים השליליים, הנלווים למוסד "הידועה בציבור", כשאחד מן הצדדים נשוי באותה עת למישהו אחר.

לאחר סוקרו את מוסד "הידועה בציבור כאשתו" מאספקטים שונים, מעלה פרופסור מ' אלון משאלה כפולה:³⁸ אחת — לגופים ההילכתיים המוסמכים "לפתור אותן בעיות שניתן לפתור... למען מנוע במקרים מסויימים תוצאות קשות של עיגון וסבל הנגרמות ללא כל אשמה שבהתנהגות סובייקטיבית אלא כתוצאה מנסיבות אובייקטיביות שהשעה והזמן גרמן". השנייה — "לכל הגורמים המוסמכים בפרשה קשה ומסובכת זו" לעשות הכל כדי לאפשר ביטולו מספר החוקים שלנו את מוסד הידועה בציבור. שכן: —

37 ראה דברי השופט קיסטר בע"א 4/66, פרץ נגד הלמוט, פד"י, כרך כ' (4), ע' 337, 359, בצינו: "מסופקני אם מבחינה מדעית ניתן להגדיר חברה כבעלת משטר נישואין מונוטאמי כאשר איש הנשוי באופן חוקי יוכל ללא סייג לקיים בעת ובעונה אחת יחסי אישות קבועים עם אשה אחרת על פי קשר המוכר כלגיטימי, אפילו שאין לאשה השנייה סטאטוס של אשה חוקית אלא מעמד של פילגש או מעמד דומה".

ראה גם חוברת "הידועה בציבור", הוצאת המפד"ל, שם, ע' 41—42 (הרבנית פוזס), ע' 45 (מר שינכובים), ע' 69 (הרב ברמן).

38 בספרו "חקיקה דתית", הוצאת הקיבוץ הדתי, תשכ"ח, ע' 153—154.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מנשה שאוה

"אין לך מוסד משפטי דומה במערכת משפטנו המתנגש על כל צעד ושעל עם דיני ההלכה, החסר כל הגדרה ודיוק משפטיים, ועל כולנה — המלווה אצל רבים ורבים מבין כל חלקי ציבורנו הרגשת אינוחות ואינחת מבחינה מוסרית וחברתית — כמוסד הידועה בציבור כאשתו".

מסכימים אנו, בכל הכבוד והיקר, לדברי חוקר דגול זה. ברם, עד שנגיע לאותו חזון גדול, יורשה לנו להביע משאלה כפולה לתקופת הביניים:

האחת — למחוקק, לחדול מן החקיקה של הידועה בציבור, ³⁹ ולכל הפחות לסייג אותה רק לבני זוג פנויים, כפי שעשה כן בחוק מס' עזבון ובחוק הירושה. במקביל לכך, לתת דעתו על תיקון החיקוקים השונים, הקובעים כי אלמנה תפסיק ליהנות מגימל-אות ומזכויות סוציאליות אחרות, אם תינשא; תיקון — שבנוסף לערך הסוציאלי הנעלה הכרוך בו — יכול לתרום רבות לצמצום קיומו של מוסד "הידועה בציבור" בישראל.

השנייה — לבתי המשפט, אשר בבואם לדון באספקט זה או אחר של מוסד "הידועה בציבור", לשים לנגד עיניהם את דברי אזהרתו של השופט לנדוי, באומרו: —

"הכרה זו (ב'אשה הידועה בציבור' — מ' ש') היתה בבחינת הכרה שלא יגונה בנוגע לזכויות סוציאליות, להן זקוקה הידועה בציבור אחרי מות הגבר עמו קשרה את גורלה, שבדרך כלל גם היה מפרנסה. אך עלינו להקפיד מאד שלא להרחיב את ההכרה הזאת מעבר למח שדרוש, לדעת המ-חוקק, כדי להבטיח לאשה הידועה בציבור בדיעבד את זכויותיה החומריות. הסכנה היא שמתוך אהדה לידועה בציבור — באותם מקרים בהם היא ראויה לאהדה — נפגע בסדרי המעמד האישי הכלליים במדינה, שיסוד מוסד להם הנישואין כדון. באין שמירה על יסוד זה מתערערת יציבות המשפחה כתא הראשוני של החברה".

39 ראה גם מלחי, "קאזוי אשה", שם, בע' 246.